



ŹRÓDŁA / SOURCES / QUELLEN

Robert Syrwid

Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Polska
rosyrwid11@wp.pl • <https://orcid.org/0000-0001-7090-0352>

Duchowieństwo Kościoła katolickiego na Warmii i Mazurach wobec wyborów do Sejmu PRL I kadencji z 26 X 1952 r. w ocenie aparatu bezpieczeństwa

The clergy of the Catholic Church in Warmia and Mazury in the presence of
the elections to the Sejm of the People's Republic of Poland for the first term of
26 October 1952 as assessed by the security apparatus

Der Klerus der katholischen Kirche in Ermland und Masuren im
Hinblick auf die Wahlen zum Sejm der Volksrepublik Polen für die
erste Legislaturperiode am 26. Oktober 1952 nach Einschätzung des
Sicherheitsapparates

Słowa kluczowe: Kościół katolicki, stalinizm, Warmia i Mazury, aparat bezpieczeństwa,
wybory parlamentarne w 1952 r.

Keywords: Catholic Church, Stalinism, Warmia and Mazury, security apparatus,
parliamentary elections in 1952

Schlüsselwörter: Katholische Kirche, Stalinismus, Ermland und Masuren, Sicherheitsapparat,
Parlamentswahlen im Jahr 1952

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono ocenę postaw duchownych Kościoła katolickiego na terenie województwa olsztyńskiego wobec kampanii wyborczej i wyborów do Sejmu PRL I kadencji z 26 października 1952 r., dokonaną przez aparat bezpieczeństwa. Analizie został poddany dokument opracowany przez pracowników Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie na potrzeby Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie. Zostały w nim zamieszczone wybrane charakterystyki duchownych świeckich i zakonnych, jak i ogólne zakonów żeńskich i męskich – sporządzone pod kątem ich stosunku

do udziału w akcie wyborczym. W prezentowanym materiale – przy zastosowanym w nim dychotomicznym podziale na kler „pozytywny” i „wrogi” – istotne znaczenie posiadają zwłaszcza informacje o zachowaniach tzw. księży-patriotów oraz dotyczące represji zastosowanych wobec duchownych kontestujących postępujący proces stalinizacji systemu ustrojowego państwa.

ABSTRACT

This article presents an assessment by the security apparatus of the attitudes of the clergy of the Catholic Church in the Olsztyn province towards the election campaign and the elections to the Sejm of the Polish People's Republic of the first term of 26 October 1952. The analysis was made on the basis of a document prepared by the employees of Department V of the Voivodeship Office of Public Security in Olsztyn for the needs of Department V of the Ministry of Public Security in Warsaw. It contains selected characteristics of lay and religious clergy, as well as general characteristics of female and male religious orders – drawn up in terms of their attitude to participation in the electoral act. In the presented material – with its dichotomous division into “positive” and “hostile” clergy – the information on the behavior of the so-called “patriotic priests” and on the repressions applied to the clergy contesting the progressing process of Stalinisation of the state system is of particular importance.

ZUSAMMENFASSUNG

In diesem Artikel wird eine Bewertung der Haltung des Klerus der katholischen Kirche in der Woiwodschaft Allenstein gegenüber dem Wahlkampf und den Wahlen zum Sejm der Volksrepublik Polen der ersten Wahlperiode vom 26. Oktober 1952 durch den Sicherheitsapparat vorgestellt. Die Analyse wurde auf der Grundlage eines Dokuments durchgeführt, das von Mitarbeitern der Abteilung V des Woiwodschaftsamtes für öffentliche Sicherheit in Allenstein für die Bedürfnisse der Abteilung V des Ministeriums für öffentliche Sicherheit in Warschau erstellt wurde. Sie enthält ausgewählte Merkmale von Laien- und Ordensklerikern sowie allgemeine Merkmale von weiblichen und männlichen Ordensleuten – erstellt im Hinblick auf ihre Einstellung zur Teilnahme am Wahlakt. In dem vorgelegten Material – mit seiner dichotomen Einteilung in „positive“ und „feindliche“ Geistliche – sind die Informationen über das Verhalten der so genannten „patriotischen Priester“ und über die Repressionen gegen Geistliche, die den fortschreitenden Prozess der Stalinisierung des Staatswesens bestritten, von besonderer Bedeutung.

Wybory do Sejmu PRL I kadencji z 26 X 1952 r. były jedną z kolejnych wielkich akcji masowych okresu stalinizmu, zmierzających do pełnej legitymizacji systemu władzy komunistycznej w Polsce. Przygotowanie i zabezpieczenie pożądanego dla siebie przebiegu kampanii wyborczej, jak i samego aktu wyborczego, wymagało ze strony czynników rządzących uruchomienia nie tylko potężnej maszyny administracyjnej i propagandowej, ale także ścisłego zaangażowania wszystkich struktur aparatu represji¹.

¹ Ustawę – *Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* – uchwalił Sejm Ustawodawczy 1 VIII 1952 r. (Dziennik Ustaw PRL, dalej: Dz.U. 1952, nr 35, poz. 246). 5 VIII 1952 r. Rada Państwa podjęła uchwałę o *zarządzeniu wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* – wraz z kalendarzem czynności wyborczych (Dz.U. 1952, nr 35, poz. 247). Podstawową publikacją poświęconą wyborom do Sejmu PRL I kadencji w wymiarze ogólnopolskim jest monografia Andrzeja Zaćmińskiego, *Kampania wyborcza i wybory do Sejmu PRL I kadencji w 1952 r. Studium totalitarnej elekcji parlamentarnej*, Bydgoszcz 2020 (tam też szczegółowa bibliografia przedmiotu).

Za formalny początek udziału aparatu bezpieczeństwa w „akcji wyborczej” przyjmuje się naradę w gabinecie ministra bezpieczeństwa publicznego, zorganizowaną 11 VIII 1952 r. Zostały tam sformułowane ogólne zadania „aparatu w związku z wyborami”, określanymi mianem „wielkiej akcji politycznej” i „wielkiej bitwy klasowej”, w których „wróg klasowy” miał być „rozbity i obezwładniony”².

W szerokim katalogu „wrogów” władzy komunistycznej poczesne miejsce – jako główny przeciwnik ideologiczny, podlegający bezwzględniemu zwalczaniu – zajmował Kościół katolicki³.

Szczegółowe wskazania dotyczące zwalczania „reakcyjnego kleru” zawierał materiał instruktażowy, opracowany w Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) na potrzeby jednostek terenowych, prawdopodobnie w sierpniu lub we wrześniu 1952 r.⁴

Uznano w nim arbitralnie, że Kościół katolicki w okresie przedwyborczym, „ze względu na swoje szerokie możliwości, będzie czołową figurą w obozie reakcji”⁵. Oczekiwano także wzrostu aktywności duchownych – postrzeganych jednoznacznie jako „znanych wrogów” – w szeregu kontestujących wybory „wrogich akcjach i faktach”⁶.

W tym celu nakazano intensyfikację działań operacyjnych oraz „ulepszenie” pracy agenturalnej w szeroko rozumianym środowisku duchownych, zwłaszcza poprzez pogłębienie nasycenia agentami i informatorami instytucji kościelnych, w tym dekanatów i kurii⁷. Wszelkie spodziewane próby, odczytane przez władze komunistyczne, jako wyraz jawnej wrogiej działalności księży miały być udaremniane, a ich organizatorzy pociągani do odpowiedzialności karnej. Planowano także „słuszne” aresztowania księży, które, jako „dobrze przygotowane” – na podstawie „dowodów”,

² Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w Warszawie (dalej: AIPN BU), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Wybory – Materiały Rady Państwa i Gabinetu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego 1952. „Gabinet Ministra. Odprawa dotycząca ust. zadań aparatu w związku z wyborami”, sygn. 00231/86, t.91, k.50-61. Szczegółowe omówienie dokumentu przedstawił A. Zaćmiński, op. cit., s. 322–324.

³ Szerzej na temat polityki władz komunistycznych wobec Kościoła katolickiego w powojennej Polsce – zob. H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990*, Warszawa 2000; A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006; B. Fijałkowska, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1: 1944–1956, Olsztyn 1999; t. 2, cz. 1: 1956–1963, Olsztyn 2000; t. 2, cz. 2: 1964–1970, Olsztyn 2001; *Stosunki między państwem a Kościołem rzymskokatolickim w czasach PRL*, red. A. Chojnowski, M. Kula, Warszawa 1998; Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003; J. Żaryn, *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997. W odniesieniu do obszaru diecezji warmińskiej podstawową publikacją w tym przedmiocie jest rozprawa Andrzeja Kopiczko, *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, Olsztyn 1996.

⁴ Por. *Opracowanie na temat metod zwalczania „wrogiej działalności reakcyjnego kleru oraz innych środowisk w okresie przedwyborczy (sierpień lub wrzesień 1952 r.)*, w: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1950–1952. Taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Dudek, A. Paczkowski, Warszawa 2000, s. 222–227 (dokument nr 21). Materiał ten został również opublikowany – we fragmencie – w edycji źródłowej *Instrukcje, wytyczne, okólniki dyrektor Departamentu V dotyczące działań przeciwko Kościołowi katolickiemu w latach 1945–1953*, wybór i oprac. A. Dziurok, J. Mirecki, F. Musiał, Kraków–Katowice 2012, s. 379–383 (Aneks – dokument nr 97).

⁵ Ibidem, s. 225.

⁶ Ibidem, s. 223.

⁷ Ibidem, s. 225–226.

zebranych w wyniku prowadzonej stałej inwigilacji, potwierdzających wrogię wypowiedzi czy działania w rodzaju organizacji uroczystości religijnych bez zgody władz – miały w założeniu zyskiwać aprobatę społeczeństwa⁸.

Osobną rolę w trakcie kampanii wyborczej przewidziano dla tzw. księży-patriotów, skupionych w prorządowej Komisji Księży przy Zarządzie Głównym Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, Komisji Intelktualistów i Działaczy Katolickich przy Ogólnopolskim Komitecie Obrońców Pokoju i Zrzeszeniu Katolików Caritas⁹. Mieli oni być wykorzystywani w ramach struktur Frontu Narodowego – poprzez udział w jego komitetach terenowych wszystkich szczebli – w kampanii propagandowej na rzecz programu tej swoistej platformy wyborczej, będącej pod całkowitą kontrolą kierownictwa Sekretariatu Biura Organizacyjnego Komitetu Centralnego PZPR i mającej wywoływać wrażenie konstrukcji zbudowanej w oparciu o szeroką reprezentację społeczną¹⁰.

Niezależnie od tej grupy duchownych, w materiałach instruktażowych MBP nakazywano również „wciąganie” do działań na rzecz wspierania programu Frontu Narodowego zarówno tych księży, którzy, jakkolwiek formalnie niezaangażowani, byli „przychylnie ustosunkowani do obecnej rzeczywistości” – oraz dali już temu wyraz w poprzednich akcjach propagandowych – a także i dotychczas uznawanych za „neutralnych”¹¹.

Na terenie nazywanym potocznie Warmią i Mazurami, ograniczonym administracyjnie do obszaru ówczesnego województwa olsztyńskiego¹² – podobnie zresztą do

⁸ Ibidem, s. 226.

⁹ Tzw. księża-patrioci – potoczne określenie grupy duchownych Kościoła katolickiego, współpracujących z władzami komunistycznymi. Pierwsza delegacja tzw. księży-patriotów uczestniczyła w zjeździe połączeniowym organizacji kombatanckich, który odbył się 2 IX 1949 r. w Warszawie. Doszło tam do utworzenia Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (ZBoWiD). Główna Komisja Księży (GKK) przy Zarządzie Głównym ZBoWiD została powołana 28 II 1950 r. Część tzw. księży-patriotów wchodziło także w skład Komisji Intelktualistów i Działaczy Katolickich przy Ogólnopolskim Komitecie Obrońców Pokoju, powołanej w listopadzie 1950 r. We wrześniu 1953 r. została ona przemianowana na Komisję Duchownych i Świeckich Działaczy Katolickich przy Ogólnopolskim Komitecie Frontu Narodowego i połączona z GKK przy ZBoWiD. W lipcu 1955 r. GKK przy ZBoWiD uległa rozwiązaniu – por. B. Bankowicz, *Ruch księży-patriotów 1949-1955, czyli „koń trojański” w polskim Kościele katolickim*, w: B. Bankowicz, A. Dudek, *Ze studiów nad dziejami Kościoła i katolicyzmu w PRL*, Kraków 1996, s. 5–24; J. Żaryn, „Księża patrioci” – geneza powstania formacji duchownych katolickich, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 1995, nr 1, s. 123–150.

Zrzeszenie Katolików Caritas – prorządowa organizacja powstała w styczniu 1950 r., po zawłaszczeniu kościelnej organizacji charytatywnej „Caritas” przez władze komunistyczne poprzez wprowadzenie jej zarządu przymusowego. W skład zarządu głównego i zarządów okręgowych wchodziłi zarówno katolicy świeccy, jak tzw. księża-patrioci – por. D. Zamiatała, *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945–1950*, Lublin 2000, s. 312–316.

¹⁰ Ogólnopolski Komitet Frontu Narodowego – z przewodniczącym Bolesławem Bierutem na czele – został powołany na ogólnopolskiej konferencji zorganizowanej 30 VIII 1952 r. w Warszawie. Szerzej na temat organizacji, działalności i programu Frontu Narodowego w okresie kampanii wyborczej – por. np. R. Skobelski, „Kto pragnie Polski silnej i szczęśliwej – głosuje na kandydatów Frontu Narodowego”. *Wybory do Sejmu PRL z 26 października 1952 roku*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2016, nr 2(28), s. 453–459; M. Siedziako, *Bez wyboru. Głosowania do Sejmu PRL (1952–1989)*, Warszawa 2018, s. 129–138; A. Zaćmiński, op. cit., s. 73–205.

¹¹ *Opracowanie na temat metod zwalczania...*, s. 226.

¹² Województwo olsztyńskie zostało utworzone na mocy rozporządzenia Rady Ministrów 29 V 1946 r. Liczyło

innych regionów kraju – szersze działania operacyjne aparatu bezpieczeństwa wobec duchowieństwa katolickiego rozpoczęły się około połowy września 1952 r. Związane to było nie tylko z przyspieszeniem tempa prac organizacyjnych wynikających z kalendarza wyborczego – i tym samym nasilenia akcji propagandowej – ale także stanowiło niejako wyraz reakcji MBP i jej terenowych struktur na odbiór wśród księży i wiernych treści Deklaracji Episkopatu Polski z 19 IX 1952 r. w sprawie wyborów¹³.

Potwierdza to ściśle tajna notatka MBP z 1 X 1952 r. – „w sprawie zabezpieczenia akcji wyborczej” – skierowana do wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego. Zawarto w niej ogólne zalecenia dotyczące działań aparatu represji wobec kleru katolickiego: „Bacznie obserwować krecią robotę kleru w czasie kampanii wyborczej, biorąc pod uwagę, że są oni oficjalnie za udziałem w wyborach. Skrupulatnie dokumentować postawę każdego księdza, każde jego wrogie wystąpienie, każdą wrogą wypowiedź, skrzętnie zbierać materiały o antywyborczej robocie każdego z nich. Wciąganie postępowej części kleru do pozytywnego udziału w akcji wyborczej, w agtacji na listę Frontu Narodowego. Neutralizować i paraliżować aktywność mniej zdecydowanej i chwiejnej części reakcyjnego kleru. Z miejsca przecinać wszelkie próby prowokacyjnych wystąpień religijnych”¹⁴.

W województwie olsztyńskim, w planie pracy Sekcji V Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie „po linii zabezpieczenia wyborów” – w okresie od 28 VIII do 30 IX 1952 r. – znalazły się bezpośrednie wskazania dotyczące działań operacyjnych wobec duchownych Kościoła katolickiego.

W ramach akcji likwidacji tzw. czarnych plam¹⁵, planowano dokonanie wer-

ono 18 powiatów, o łącznej powierzchni 18 832 km². Powiaty: bartoszycki, braniewski, giżycki, iławski, kętrzyński, lidzbarski, morąski, mrągowski, nidzicki, olsztyński, ostródzki, pasłęcki, piski, reszelski, suski, szczycki, węgorszewski i Olsztyn – powiat grodzki (miejski) – por. *Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziemi Odzyskanych* (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, dalej: Dz.U. RP 1946, nr 28, poz. 177 – utworzenie województw: olsztyńskiego, szczecińskiego i wrocławskiego – obowiązywało od 28 VI 1946 r.). Po wejściu w życie Ustawy o zmianach podziału administracyjnego państwa z 28 VI 1950 r., obszar województwa powiększył o dwa kolejne powiaty: działowski z województwa warszawskiego i nowomiejskiego z województwa bydgoskiego. Zostały one administracyjnie wcielone do województwa olsztyńskiego 6 VII 1950 r. (Dz.U. RP 1950, nr 28, poz. 255) – por. *Rocznik statystyczny 1950*, Warszawa 1951, s.13.

¹³ Deklaracja Episkopatu Polski w sprawie wyborów została przyjęta podczas obrad jego Konferencji Plenarnej 19 IX 1952 r. Wzywano w niej wiernych do spełnienia obowiązku obywatelskiego i wzięcia udziału w wyborach, bez odnoszenia się do programu Frontu Narodowego. Duchowni zostali poinformowani o treści deklaracji przez dziekanów, wraz z zaleceniem nieodczytywania jej z ambon. Tekst deklaracji został opublikowany w prasie katolików świeckich – zob. np. „Tygodnik Powszechny” 28 IX 1952, nr 39, s. 1; „Słowo Powszechne” 1 X 1952, nr 234. Szczegółowe omówienie tekstu deklaracji przedstawił A. Zaćmiński, op. cit., s. 435–440.

¹⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku (dalej: AIPN Bi), Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Olsztynie [1945] 1983–1990. Materiały dotyczące wyborów do Sejmu [w] 1952 r. na terenie woj. olsztyńskiego. Ściśle tajna notatka Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) w sprawie zabezpieczenia akcji wyborczej (bez podpisu), z 1 X 1952, sygn. 087/170, k. 33–34.

¹⁵ W cytowanym już dokumencie z odprawy w MBP z 11 VIII 1952 r. likwidacja tzw. czarnych plam została zdefiniowana jako „rozszyfrowanie, wyjawienie i unieszkodliwienie tych elementów, które prowadzą wrogą robotę na terenach tych powiatów i gmin, gdzie jaskrawie występuje wroga robota podczas ogólnopolskich akcji” – cyt. za: AIPN BU, sygn. 00231/86, t. 91, k. 54.

bunków pośród duchownych, w: Kurii Biskupiej w Olsztynie, zakonie redemptorystów w powiecie braniewskim¹⁶ oraz środowisku księży wywodzących się z ludności rodzimej. Zamierzano ponadto pozyskać do współpracy konfidencjonalnej jednego z pracowników świeckich w zakonie salezjanów we Fromborku¹⁷. Ogółem planowano zawerbowanie w okresie kampanii wyborczej sześciu informatorów, w tym pięciu spośród kleru zakonnego oraz jednego z duchownych świeckich, a także dodatkowo, „trzy osoby świeckie, mające dotarcie do kleru”¹⁸.

O stosunku duchownych Kościoła katolickiego na Warmii i Mazurach do sprawy wyborów parlamentarnych informowano regularnie w sprawozdaniach dekadowych przesyłanych przez WUBP do MBP w okresie całej kampanii wyborczej.

W oparciu o ustalenia sieci agenturalnej, wnioskowano, że kler katolicki nie otrzymał żadnych instrukcji dotyczących zachowania się wobec aktu wyborczego ze strony Kurii Biskupiej¹⁹. Podkreślano też brak możliwości określenia jakie konkretnie stanowisko zajmie kler wobec sprawy wyborów, sugerując postawę obojętną, chociaż „daleką od całkowitej pozytywności”.

Hierarchia kościelna – na podstawie materiałów pozyskanych od informatorów – miała natomiast oceniać wybory jako sprawę mniej istotną w ich działalności i zwracać uwagę księżom na potrzebę zainteresowania się raczej pracą duszpasterską, aniżeli polityką. Akcentowano również, że dominujące wśród hierarchów było przekonanie o potrzebie wzięcia udziału w głosowaniu, pomimo narzuconych odgórnie kandydatur²⁰.

Niezależnie od dość jednolitej w przekazie tonacji tych sprawozdań, pojawiła się jednak też i informacja, że księża – pomimo wyczuwalnej obojętności oraz unikania oficjalnych wypowiedzi na temat wyborów – będą jednak dążyć do „odciągnięcia społeczeństwa od zainteresowania wyborami swą wzmoczoną pracą duszpasterską”²¹.

¹⁶ Chodzi tu o Dom Zakonny Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela (redemptorystów) w Braniewie św. Klemensa Marii Hofbauera, założony w 1923 r. oraz parafię św. Krzyża (od 2009 r. Archidiecezjalne Sanktuarium Podwyższenia Krzyża Świętego) – zob. <https://www.redemptor.pl/redemptorysci/braniewo/>, dostęp: 22.07.2022.

¹⁷ Zakład Towarzystwa św. Franciszka Salezego (salezianie) prowadzony we Fromborku w latach 1946–1952. Por. J. Pietrzykowski, *Działalność salezjanów w diecezji warmińskiej w latach 1946–1992*, w: *Serwis Sanctae Hedvigis Fidelis. Księga dedykowana księdzu Antoniemu Kielbasie SDS*, red. J. Swastek, M. Piela, Wrocław 2011, s. 263–276; idem, *Salezianie w Polsce 1945–1989*, Warszawa 2007.

¹⁸ AIPN Bi, Plan pracy Wydziału V WUBP w Olsztynie po linii zabezpieczenia wyborów na okres od 28 VIII do 30 IX 1952, z 3 IX 1952, sygn. 087/170, k. 23–25.

¹⁹ AIPN BU, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Gabinet Ministra BP. WUBP Olsztyn. Materiały dotyczące wyborów 1952 r., Sprawozdanie ppłk. Franciszka Szlachcica szefa Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie do ppłk. Michała Drzewieckiego dyrektora Gabinetu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, dotyczące przebiegu akcji wyborczej za okres od 19 VIII do 11 IX 1952, z 11 IX 1952, sygn. 00231/86, t. 104, k. 12.

²⁰ Ibidem. Sprawozdanie ppłk. Franciszka Szlachcica szefa Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie do ppłk. Michała Drzewieckiego dyrektora Gabinetu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, z przebiegu akcji wyborczej za okres od 11 do 20 IX 1952, z 22 IX 1952, k. 22.

²¹ Ibidem. Sprawozdanie ppłk. Franciszka Szlachcica szefa Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie do ppłk. Michała Drzewieckiego dyrektora Gabinetu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, dotyczące przebiegu akcji wyborczej za okres od 21 do 30 IX 1952, z 1 X 1952, k. 35–36.

Ten stan pewnego uspokojenia aparatu bezpieczeństwa stanowiskiem kleru katolickiego, zauważalny w okresie samej kampanii, zmienił się zdecydowanie tuż po wyborach. W sprawozdaniu zbiorczym, podsumowującym jej przebieg oraz efekty działań struktur aparatu represji na Warmii i Mazurach, stwierdzono, że duchowni katolicycy „poważnie zaktywizowali działalność antyludową, antypolską i antywyborczą” Wyrazem tego miało być ich szereg „prowokacyjnych wypowiedzi” odnotowanych przez powiatowe urzędy bezpieczeństwa publicznego, a także próby organizacji ceremonii religijnych w dniu wyborów, postrzeganych jako celowe działanie służące „oderwaniu ludności wierzącej od głosowania”. W sprawozdaniu wymieniono ponadto nazwiska pięciu duchownych, którzy – według funkcjonariuszy WUBP – mieli swoją działalnością „poważnie zagrozić prowadzeniu akcji wyborczej”. W następstwie zastosowanych represji czterech z nich zostało aresztowanych, a jeden pozostał „w aktywnym rozpracowaniu”²².

Zaatakowano również rządcę diecezji warmińskiej ks. Wojciecha Zinka, któremu zarzucano zajęcie wrogiego stanowiska wobec wyborów, powołując się na wydany przezeń list pasterski na 1 XI 1952 r., uznany za „oczerniający władzę ludową”²³.

W publikowanym dokumencie, przedstawiającym „ocenę” postaw i zachowań kleru katolickiego wobec kampanii wyborczej i wyborów do Sejmu PRL I kadencji w województwie olsztyńskim – skonstruowaną według prostej, dychotomicznej konstrukcji podziału księży na „pozytywnych” i „wrogich” wobec władzy ludowej – funkcjonariusze Wydziału V WUBP w Olsztynie z całą pewnością pragnęli wykazać się przed zwierzchnikami z MBP skutecznością poczynań lokalnego aparatu przymusu. Trzymając się ściśle założeń materiałów instruktażowych, starali się oni zatem wypełnić ich zalecenia w zakresie pracy operacyjnej oraz zastosowanych form represji, ze szczególnym uwzględnieniem przeprowadzonych aresztowań. Z tych przyczyn zawarta w „ocenie” analiza postaw duchownych wydaje się być interesująca i wartościowa w sensie poznawczym, nie tyle w odniesieniu co do samych wniosków sformułowanych przez jej autorów – z łatwo zauważalnym przeświadczeniem o całkowitej pacyfikacji wyimaginowanych lub rzeczywistych przejawów oporu duchowieństwa katolickiego na Warmii i Mazurach wobec wyborów – ale informacji o rzeczywistych

²² AIPN BU, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Gabinet Ministra BP. WUBP Olsztyn. Materiały dotyczące wyborów 1952 r., sygn. 00231/86, t. 104, k. 43; R. Syrwid, „O konieczności i celowości represji świadczy wynik wyborów”. *Aparat bezpieczeństwa w „akcji wyborczej” i wyborach do Sejmu PRL I kadencji 26 października 1952 r. na Warmii i Mazurach świetle sprawozdania ppłk. Franciszka Szlachcica szefa Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2021, nr 1, s. 161–162.

²³ Ibidem. Przedmiotem oskarżeń był list pasterski wystosowany przez ks. W. Zinka na 1 XI 1952 r. Wikariusz generalny diecezji warmińskiej zwrócił się w nim z apelem do wiernych o zbiórkę ofiar na seminarium duchowne. List nawiązywał przy tym do sprawy likwidacji przez władze komunistyczne niższego seminarium duchownego we Fromborku w lipcu 1952 r. oraz represji stosowanych wobec księży w diecezji warmińskiej – por. S. Brewczyński, *Ks. Adalbert (Wojciech) Zink. Rządca diecezji warmińskiej w latach 1951–1953*, Olsztyn 2006; A. Kopiczko, *Rządca diecezji warmińskiej ks. Wojciech Zink a władze partyjno-państwowe (1951–1953). Zarys problematyki*, „Studia Elbląskie” 2019, t. 20, s. 115–116.

zachowaniach zarówno tzw. księży-patriotów czy duchownych „neutralnych”, jak i restrykcji zastosowanych wobec kapłanów kontestujących postępujący proces stalinizacji systemu ustrojowego państwa.

Z perspektywy hierarchii Kościoła katolickiego, wybory – nie mające przecież zupełnie nic wspólnego z elementarnymi zasadami demokratycznej elekcji parlamentarnej – nie mogły być i nie były też płaszczyzną do eskalowania i tak napiętych stosunków z władzami komunistycznymi. Wezwanie wiernych do udziału w głosowaniu, płynące z treści Deklaracji Episkopatu Polski, miało bowiem wyłącznie wymiar obywatelski, bez jakiegokolwiek odwołania do aspektu politycznego wyborów, wyrażonego w programie Frontu Narodowego.

Oznaczało to w istocie chęć uniknięcia oskarżeń ze strony władz o dystansowanie się od samego aktu wyborczego, ale co istotniejsze było nade wszystko przejawem odpowiedzialności za los Kościoła i jego wiernych w konfrontacji z aparatem władzy państwa komunistycznego.

W wymiarze praktycznym, księża głosując w wyborach wypełnili zatem – w ogromnej większości – formalnie swój obywatelski obowiązek, bez jednoczesnego zaangażowania się w działalność *stricte* polityczną czy nawet oficjalnie społeczną na ich rzecz, jak np. uczestnictwo w pracach komitetów Frontu Narodowego czy składach komisji wyborczych. Zaangażowanie tzw. księży-patriotów w kampanię wspierającą program Frontu Narodowego, nie wywołało natomiast oczekiwanego wydźwięku w odbiorze społecznym pomimo propagandowych wysiłków podejmowanych ze strony władz administracyjnych i partyjnych, z szerokim wykorzystaniem prasy i radia.

Mając na uwadze znaczenie podsycanego przez władze konfliktu ideologicznego w okresie kampanii propagandowej przed wyborami parlamentarnymi – przeprowadzonymi w szczytowym okresie stalinizmu – należy jednak pamiętać, że stanowił one zaledwie element planowej i zaostrej się ofensywy państwa komunistycznego przeciwko Kościołowi katolickiemu, której apogeum nastąpiło w chwili aresztowaniu prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego w 1953 r.²⁴

Publikowany dokument – przechowywany w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w Warszawie – pochodzi z zasobów zespołu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie 1954–1990. Zachował się on w postaci oryginalnego maszynopisu, z odciskami pieczęci oraz podpisami wystawców.

²⁴ Ks. Kardynał Stefan Wyszyński (1901–1981), Prymas Polski (1948–1981), został aresztowany przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa 25 IX 1953 r. w Pałacu Arcybiskupim w Warszawie. Był przetrzymywany w odosobnieniu w obiektach klasztornych w Rywałdzie, Stoczku Klasztornym, Prudniku i Komańcu. Zwolniony 28 X 1956 r. – por. P. Raina, *Kardynał Wyszyński. Losy więzienne*, Warszawa 1993; *Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski w dokumentach aparatu bezpieczeństwa PRL (1953–1956)*, oprac. B. Piec, Warszawa 2001. S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. 3: 1953–1956, red. I. Czarcińska, A. Galka, Warszawa 2018.

W przygotowaniu do druku starano się zachować pierwotny charakter źródła, kierując się wyłącznie założeniem poprawy czytelności i przejrzystości samego przekazu. Ingerencje wydawcy w tekście – ograniczone w zasadzie do usunięcia niedoskonałości składniowych i stylistycznych – zostały zaznaczone w nawiasach kwadratowych. Ujednolicono również interpunkcję i ortografię wedle współcześnie obowiązujących zasad.

Przypisy tekstowe, oznaczone numeracją literową, zawierają uwagi odnoszące się przede wszystkim do cech formalnych samego dokumentu.

W przypisach rzeczowych, z numeracją liczbową, zamieszczono informacje dotyczące szeregu kwestii szczegółowych, odnoszących się bezpośrednio lub pośrednio do zakresu omawianej problematyki.

Przytoczone w nich dane biograficzne o osobach wymienionych w dokumencie pochodzą – w głównej mierze – z licznych publikacji autorstwa Andrzeja Kopiczko, opracowań słownikowych oraz dostępnych tematycznych stron internetowych (zob. Bibliografia).

ŹRÓDŁO

1952 listopad 5, Olsztyn – Ściśle tajne pismo kpt. Stanisława Madeja²⁵ naczelnika Wydziału V i ppor. Józefa Hejmanowskiego²⁶ kierownika Sekcji V Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie do płk. Józefa Dziemidoka²⁷ naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa

²⁵ Stanisław Wojciech Madej (ur. w 1923 r.) – kpt. (od 1950 r.), ppłk Milicji Obywatelskiej (od 1962 r.). M.in. słuchacz kursu szefów Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego (w 1947 r.) i Szkoły Oficerskiej Bezpieczeństwa Publicznego (w 1948 r.) w Centrum Wyszkożenia MBP w Legionowie. Zastępca szefa PUBP w Braniewie (1948–1949) i szef PUBP w Węgorzewie (1949–1952). Od 1952 r. służba w WUBP w Olsztynie: naczelnik Wydziału V (1952–1953) i Wydziału XI (w 1953 r.). Później inspektor w Inspektoracie Kierownictwa Wojewódzkiego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie (w 1956 r.) oraz naczelnik Wydziału Ewidencji Operacyjnej/Wydziału „C” Służby Bezpieczeństwa KW MO w Olsztynie (1956–1973). Zwolniony ze służby w 1973 r. – zob. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1. 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 314, 316, 324, 333; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 2. 1956–1975, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006, s. 114; *Twarze olsztyńskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Olsztynie. Informator personalny*, red. P. Kardela, Białystok 2007, s. 50–51, 59, 131–132; <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/28818>, dostęp: 12.07.2022.

²⁶ Józef Hejmanowski (ur. w 1924 r.) – ppor. (od 1951 r.), mjr MO (od 1965 r.). W 1945 r. m.in. służył w 6 Pułku Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Krakowie. Później, m.in. referent Wydziału V PUBP w Mrągowie (1948–1949) i słuchacz rocznej Szkoły CW MBP (w 1949 r.). W latach 1950–1954 służba w WUBP w Olsztynie, kolejno jako: referent, kierownik Sekcji II i Sekcji V Wydziału V (1950–1953) oraz zastępca naczelnika (1953–1954) i p.o. naczelnika (w 1954 r.) Wydziału XI. W 1954 r. przeniesiony służbowo do WU ds. BP w Gdańsku, gdzie był kolejno: zastępcą naczelnika (1954–1955) i naczelnikiem (w 1955 r.) Wydziału XI/VI. W 1957 r. przeniesiony do dyspozycji Komendanta KW MO w Gdańsku. W latach 1959–1960 oficer operacyjny Sekcji VI Wydziału III WU ds. BP w Gdańsku, a następnie zastępca komendanta ds. bezpieczeństwa (1960–1962) Komendy Miejskiej MO w Gdańsku oraz zastępca naczelnika Wydziału IV KW MO w Gdańsku (1962–1967). Zwolniony ze służby w 1967 r. – zob. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce...*, t. 1, s. 149, 316; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce...*, t. 2, s. 59, 62; *Twarze olsztyńskiej...*, s. 51, 100–101; <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/57655>, dostęp: 12.07.2022.

²⁷ Józef Dziemidok (ur. w 1914 r.) – płk MO (od 1961 r.). W okresie II wojny światowej jeniec oflagu II C w Wol-

Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie. Załącznik – „Ocena postawy kleru w czasie akcji wyborczej na terenie woj. olsztyńskiego”

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w Warszawie. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie 1954–1990. Wybory do Sejmu 1947–1952. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Departament IV. Akcje bieżące. Wybory i konstytucja [PRL]. Mat[eriały dotyczące] kleru i S[łużby] B[eezpieczeństwa] dot[yczące] wyborów do Sejmu za lata 1947 [i] 1952, w[edług] województw. Dyskusja kleru nad projektem Konstytucji [PRL] z 1952 r. (mat. operacyjne), Materiały operacyjne dot[yczące] udziału księży w akcji wyborczej 1952. Olsztyn, sygn. AIPN BU 01283/529/D, k. 332–338 – maszynopis, oryginał.

Olsztyn, dn. 5 listopada 1952 r.^a

/Ścisłe tajne/

Egz. Nr 1^b

Do
Naczelnika Wydziału V-go Dep[artamentu] V-go
Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego
w Warszawie

W załączeniu przesyłamy ocenę postawy kleru katolickiego w akcji wyborczej z terenu naszego województwa.

Wyk. 2 egz. KB

1. egz. adres.

2. egz. a/a

Opracował H[ejmanowski] J[ózef]

Naczelnik Wydziału V-go

WUBP w Olsztynie

/-/ Madej St. kpt.^c

[Załącznik]

Olsztyn, dn. 5 listopada 1952 r.

Ścisłe tajne

denbergu. Po wojnie służba w aparacie bezpieczeństwa, m.in. jako zastępca naczelnika i naczelnik Wydziału V WUBP w Poznaniu (1945–1947). Od 1947 r. w MBP: zastępca naczelnika (1947–1948) i naczelnik (1948–1953) Wydziału V Departamentu V, zastępca dyrektora Departamentu XI (1953–1954), wicedyrektor (w 1955 r.) dyrektor Departamentu VI (1956–1957). Później zastępca dyrektora Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (1957–1959), zastępca ds. bezpieczeństwa Komendanta MO w Warszawie (1959–1963), oddelegowany do pracy w Delegacji Polskiej do Międzynarodowej Komisji Nadzoru i Kontroli w Wietnamie jako starszy pomocnik szefa Wydziału Operacyjnego (1963–1964) – zob. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce...*, t. 1, s. 50, 67, 83, 93, 355; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce...*, t. 2., s. 38, 40, 157; <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/41280>, dostęp: 12.07. 2022.

^a U góry, z prawej strony dokumentu, odcisk pieczęci podłużnej – z godłem państwowym – w tuszu: Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie, HE, L.dz. 3414/52. Numer wpisany odręcznie atramentem. Poniżej dopisek odręczny atramentem: „Materiały dobre – nieopracowane zostały wg wytycznych Naczelnika”. Podpis nieczytelny.

^b Cyfra wpisana odręcznie atramentem.

^c Podpis nieczytelny. U dołu, pośrodku pierwszej strony dokumentu, odcisk pieczęci podłużnej w tuszu: „Departament V MBP Wydział V. Wpłynęło 6 XI 1952. Nr I-E”. Data i numer wpisane odręcznie atramentem.

Ocena
postawy kleru w czasie akcji wyborczej
na terenie woj[ewództwa] olsztyńskiego

Na terenie całego województwa, do dnia dzisiejszego, jest 190 księży^d świeckich. Z powyższej liczby^e udział w głosowaniu brało 187, wrzucając jawnie karty do urn²⁸. Nadmienić należy, iż przedstawiciele Kurii Biskupiej²⁹, jak ks. Wojciech Zink³⁰ ordynariusz Diecezji Warmińskiej³¹, ks. Aleksander Iwanicki³² kanclerz Kurii i ks.

^d Wyraz „księży” został w tekście powtórzony.

^e W tekście oryginału dokumentu: „cyfry”.

²⁸ Informację o liczbie głosujących księży oraz o tych, którzy odmówili udziału w głosowaniu – zaczerpniętą z prezentowanego dokumentu – przytoczył po raz pierwszy A. Zaćmiński, op. cit., s. 457–458.

²⁹ Decyzją ks. dr Teodora Benscha administratora apostolskiego diecezji warmińskiej, pierwszym powojennym kanclerzem Kurii Biskupiej został 6 IX 1945 r. ks. dr Stanisław Kobylecki (1902–1980). Obowiązki referenta Kurii objął ks. Aleksander Iwanicki, sekretarza ks. Wojciech Zink, a referenta spraw małżeńskich ks. dr Stanisław Chrzanowski. Po wydaleniu ks. S. Kobyleckiego przez władze komunistyczne z terenu diecezji i pozbawieniu go prawa do objęcia stanowiska duszpasterskiego w 1952 r., wakujący urząd objął wicekanclerz (od 1951 r.) ks. A. Iwanicki (23 VII 1952–1954). W marcu 1953 r. również i on został wydalony na żądanie władz PRL, a tym samym urlopowany – „na czas nieokreślony” – od pełnienia obowiązków przez wikariusza kapitulnego ks. Wojciecha Zinka – por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1952*, cz. 1: *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2009, s. 99–102; idem, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2007, s. 136–137.

³⁰ Ks. Wojciech (Adalbert) Zink (1902–1969) – wikariusz kapitulny i generalny Prymasa Polski w diecezji warmińskiej (1951–1953). W okresie przedwyborczym nie wyraził zgody na żądanie władz państwowych w sprawie ograniczenia liczby nabożeństw w dniu wyborów 26 X 1952 r. Jako jedyny członek Episkopatu Polski, odmówił podpisania deklaracji i komunikatu do wiernych – wystosowanych przez Episkopat – w sprawie zatrzymania i uwięzienia kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski. Aresztowany 2 X 1953 r. przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa i przewieziony do Centralnego Więzienia nr 1 Warszawa-Mokotów, gdzie przebywał 16 miesięcy. Po zwolnieniu – w 1955 r. – był objęty zakazem powrotu do diecezji warmińskiej, przebywając w Pawłowie k. Lublina, Zakopanem i w Warszawie. 6 XII 1956 r. mianowany ponownie wikariuszem generalnym diecezji warmińskiej – por. S. Brewczyński, op. cit.; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2003, s. 332; idem, *Rządca diecezji warmińskiej...*, s. 109–126; idem, *Zink Wojciech (Adalbert) (1902–1969)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 327–328.

³¹ Diecezja warmińska po zakończeniu II wojny światowej, w porównaniu z okresem międzywojennym, liczyła początkowo 17 dekanatów (bez sambijskiego i tyłżyckiego). Były to dekanaty: barczewski, biskupiński, braniewski, dobromiejski, jeziorański, lidzbarski, olsztyński, ornecki, pienieżeński, reszelski, dzierzgoński, elbląski malborski, sztumski, pomezanski (z siedzibą w Ostródzie), mazurski I (z siedzibą w Pasymiu) i mazurski II (z siedzibą w Elku). W październiku 1948 r. zostały ustanowione dwa nowe dekanaty: elcki (z parafiami z dotychczasowego dekanatu II mazurskiego z powiatów goldapskiego, elckiego i oleckiego) i nidzicki (z parafiami z dekanatu pomezanski – Nidzica, Dąbrówno i Turowo oraz parafią Olsztynek z dekanatu olsztyńskiego). Do końca 1951 r. zostały wygaszone nieobsadzone dekanaty jeziorański i pienieżeński. 20 X 1952 r., tzn. na kilka dni przed wyborami do Sejmu PRL, został ustanowiony nowy dekanat morąski, złożony z parafii zlikwidowanego dekanatu pomezanski. W 1953 r. funkcjonowało ostatecznie 17 dekanatów: barczewski, biskupiński, braniewski, dobromiejski, elbląski, elcki i giżycki (oba złożone z parafii z dawnego dekanatu mazurskiego II), lidzbarski, morąski, nidzicki, olsztyński, ornecki, ostródzki, reszelski, starotarski, szczycieński (dawny dekanat mazurski I) i sztumski. Obszar diecezji warmińskiej nie był oczywiście tożsamy terytorialnie z ówczesnym województwem olsztyńskim. Szerzej na temat zmian w podziale administracyjnym diecezji warmińskiej po 1945 r. – zob. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 1, s. 13–30.

³² Ks. Aleksander Iwanicki (do 1951 r. występował pod nazwiskiem Antoni Kaliński, używanym w okresie konspiracji podczas II wojny światowej, 1903–1980) – kapelan Okręgu Lubelskiego Armii Krajowej ps. „Achilles”. W 1948 r. mianowany konsultorem diecezjalnym diecezji warmińskiej. Aresztowany przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa w Olsztynie, w maju 1950 r., pod zarzutem „dążenia do zmiany przemocą ustroju”. Zwolniony z aresztu, po brutalnym

Stanisław Chrzanowski³³ pracownik Kurii oraz członek Kapituły [Warmińskiej], jawnie głosowali na kandydatów Frontu Narodowego.

Nie stwierdzono aby Kuria Biskupia – w okresie przedwyborczym – dawała jakies wytyczne księżom jak mają ustosunkować się do wyborów, za wyjątkiem rozesłania deklaracji Episkopatu [Polski].

Na terenie województwa udziału w głosowaniu nie brał ks. Stanisław Drewnowski³⁴ proboszcz parafii Butryny³⁵ pow. Olsztyn. Wymieniony znany nam jest ze swych wrogich poczynań p[rzeciw]ko obecnej rzeczywistości. W czasie akcji „C”³⁶, wymieniony odczytał list biskupi³⁷ – którego to czynniki administracyjne zabroniły poda[wa]ć do wiadomości wiernym – po czym wyjechał w nieznanym kierunku[!]. Spowodował to dlatego, że bał się odpowiedzialności przed władzami. Oświadczył [też] ludziom w kościele, że może już ostatni raz się z nimi widzi przez co dał do zrozumienia, że może być aresztowany w każdej chwili. Ludność danej parafii chciała urządzić demonstracje, mówiąc, że proboszcz ich parafii został aresztowany^f. Z w/w była przeprowadzona rozmowa profilaktyczna, ponieważ przed wyborami urządził kolendę [!]^g oraz ordynarnie odnosił się do czynników administracyjnych.

śledztwie, w lutym 1951 r. Wicekanclerz (od 28 VIII 1951 r.) i kanclerz (od 23 VII 1952 r.) Kurii Biskupiej w Olsztynie. Wydalony przez władze komunistyczne z terenu diecezji w marcu 1953 r. W latach 1956–1979 administrator parafii św. Wojciecha w Elblągu – por. idem, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 100–101; M. Piotrowski, *Iwanicki Aleksander, w: Leksykon duchowieństwa...*, t. 1, s. 86–87.

³³ Ks. Stanisław Chrzanowski (1902–1961) – dr filozofii i teologii. W diecezji warmińskiej od 1946 r., gdzie był początkowo prefektem w Liceum Pedagogicznym w Olsztynie, a następnie referentem do spraw małżeńskich Kurii Biskupiej i dyrektorem Unii Apostolskiej Duchowieństwa (od kwietnia 1947 r.). Od 1948 r. administrator parafii św. Jakuba i dziekan dekanatu olsztyńskiego oraz konsultor diecezjalny. Proboszcz parafii św. Jakuba w Olsztynie (od kwietnia 1951 r.). W marcu 1953 r. wydalony przez władze komunistyczne z terenu diecezji warmińskiej. Do Olsztyna powrócił w 1957 r., ponownie obejmując stanowisko proboszcza parafii św. Jakuba i dziekana olsztyńskiego. – por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 47–48; idem, *Chrzanowski Stanisław, w: Leksykon duchowieństwa...*, t. 1, s. 35.

³⁴ Ks. Stanisław Drewnowski (1909–1964) – członek Zakonu Braci Mniejszych (kapucynów) jako ojciec Wawrzyniec. Administrator i proboszcz parafii św. Jakuba Apostoła w Butrynach oraz przejściowo w Jedwabnie (od listopada 1945 r.). We wrześniu 1953 r., w obawie przed aresztowaniem, poprosił rządcę diecezji warmińskiej o przeniesienie na inną placówkę. Parafię opuścił w październiku 1953 r. W latach 1954–1955 był zawieszony w czynnościach kapłańskich na mocy decyzji wikariusza kapitulnego diecezji warmińskiej ks. Stefana Biskupskiego. Później administrator parafii w Głotowie (1957–1958) i w Sętalu (1958–1962) – zob. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 61–62.

³⁵ Butryny – wieś, obecnie w gminie Purda, pow. olsztyński, woj. warmińsko-mazurskie.

³⁶ Akcja „C” („Caritas”) – operacja przejścia przez władze komunistyczne, pod zarząd przymusowy, kościelnej organizacji charytatywnej „Caritas”, przygotowana przez Sekretariat Komitetu Centralnego PZPR. Została ona przeprowadzona w styczniu 1950 r., przy zaangażowaniu aparatu bezpieczeństwa i kampanii propagandowej na łamach prasy partyjnej. Szerzej na temat przebiegu akcji „C” – zob. D. Zamiatała, op. cit., s. 285–329; J. Żaryn, *Kościół a władza ...*, s. 272–286.

³⁷ Podczas konferencji Episkopatu Polski – zwołanej 30 I 1950 r. – w Krakowie, biskupi zredagowali również dwa inne listy – oprócz skierowanego do wiernych – zawierające ich stanowisko w sprawie faktycznej likwidacji „Caritasu” przez władze państwowe. Były to listy adresowane do prezydenta Bolesława Bieruta i duchowieństwa – zob. *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945–2000*, cz. 1, red. P. Libera, A. Rybicki, S. Łącki, Marci 2003, s. 73–77; P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*. t. 1: *Lata 1945–1959*, Poznań 1994, s. 207–214.

^f Tak w tekście oryginału dokumentu.

^g Tu: wizyty domowe składane przez proboszcza Drewnowskiego w domach parafian w okresie przedwyborczym, które to – według autorów prezentowanego dokumentu – miały „utrudniać agitację czynnikom społecznym” – por. A. Kopiczko, *Kościół warmiński...*, s. 51.

Jak wynika z posiadanych materiałów jest on zdecydowanym wrogiem obecnej rzeczywistości.

Ks. Maksymilian Tarnowski³⁸ dziekan i proboszcz parafii Barczewo³⁹ pow. Olsztyn – wymieniony nie brał udziału w głosowaniu dlatego, iż uważa on się za Niemca [!] oraz czynił starania o wyjazd do Niemiec. Nie bierze [on] żadnego udziału w akcjach państwowych⁴⁰, a w okresie ankietyzacji⁴¹ napisał w ankiecie, że jest Niemcem.

W dn. 16 października [19]52 roku został aresztowany ks. Józef Granitowski⁴² proboszcz parafii Sokolica⁴³ pow. Bartoszyce⁴⁴ oraz obsługujący parafię Sątoczno⁴⁵ pow. Kętrzyn⁴⁶. W/w agitował ludność gromady Sątoczno, aby nie brała udziału w głosowaniu

W dniu wyborów, w parafii Sątoczno, organizował [on] odpust, gdzie miało być również poświęcenie obrazu Chrystusa Króla. Na powyższą uroczystość planował ściągnąć większą liczbę ludności, aby tym samym odciągnąć ludzi od wzięcia udziału w wyborach. W prowokacyjny sposób oczerniał [również] obwodową komisję wyborczą, że z kościoła skradziono mu kabel i założono światło w lokalu wyborczym.

³⁸ Ks. Maksymilian Tarnowski (1883–1981) – proboszcz parafii św. Anny w Barczewie (1936–1953). W marcu 1953 r. został oskarżony m.in. o rewizjonizm i otrzymał nakaz opuszczenia parafii, wystawiony przez Wydział do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie. Od lipca 1954 r. przebywał w domu księży emerytów w Ornecie. Honorowy kanonik kapituły katedralnej we Fromborku (od 1972 r.) – zob. U. Fox, *Erzpriester Maximilian Tarnowski Seelsorger im Deutschen Reich und in Volkspolen*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands“ 2012, Bd. 56, s. 3–47; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2003, s. 287–288.

³⁹ Barczewo – miasto, obecnie siedziba gminy miejsko-wiejskiej, pow. olsztyński, woj. warmińsko-mazurskie.

⁴⁰ Chodzi tu o propagandowe akcje składania podpisów pod tzw. apelem sztokholmskim w 1950 r. i Kartą Narodowego Plebiscytu Pokoju w 1951 r. oraz ogólnopolską „dyskusję” nad projektem konstytucji PRL w 1952 r. – por. R. Skobelski, *Przebieg ogólnonarodowej dyskusji nad projektem konstytucji PRL w 1952 r. na ziemiach zachodnich i północnych Polski*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2001, t. 3, s. 189–201; R. Syrwid, „Ponieśmy więc projekt Konstytucji w masy...”. *Przebieg i ocena pierwszego etapu „dyskusji” nad projektem Konstytucji PRL (lut-y-marzec 1952) w świetle materiałów Wydziału Propagandy KW PZPR w Olsztynie*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2015, t. 13, s. 187–221; J. Stefaniak, *Duchowieństwo polskie wobec Apelu Sztokholmskiego z roku 1950*, „Teki Archiwalne” 2000, t. 5(27), s. 43–57; J. Ślusarczyk, *Ruch Obrońców Pokoju w latach 1948–1989. Kompendium*, Warszawa 1996.

⁴¹ Chodzi tu o akcję weryfikacyjną (tzw. ankietyzacja lub paszportyzacja) ludności miejscowego pochodzenia na obszarze ziem zachodnich i północnych Polski – przeprowadzoną przez władze komunistyczne w latach 1951–1952 – wynikającą z postanowień ustawy o obywatelstwie polskim z 8 I 1951 r. (Dz.U. RP 1951, nr 4, poz. 25) oraz dekretu o dowodach osobistych z 22 X 1951 r. (Dz.U. RP 1951, nr 55, poz. 382) – zob. Z. Romanow, *Polityka władz polskich wobec ludności rodzimych ziem zachodnich i północnych w latach 1945–1960*, Słupsk 1999, s. 120–137.

⁴² Ks. Józef Granitowski (1911–1982) – w diecezji warmińskiej od 1952 r. Proboszcz parafii św. Anny w Sokolicy i administrator kościoła w Sątocznie (1952–1954). Aresztowany 15 X 1952 r. (w oryginale dokumentu podano błędną datę aresztowania) pod „zarzutem rozpowszechniania wrogich wiadomości i wyszydzania ustroju PRL”. Przetrzymany w areszcie w Olsztynie i w więzieniu w Barczewie (do lipca 1953 r.), a po zwolnieniu, w areszcie domowym w Sokolicy (do lutego 1954 r.). Później proboszcz parafii w Lamkowie (1954–1956) i administrator parafii w Kowalach Oleckich (1956–1958) – zob. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 1, s. 281; idem, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 86; idem, *Granitowski Józef*, w: *Leksykon duchowieństwa...*, t. 1, s. 71; idem, *Represje wobec duchowieństwa katolickiego diecezji warmińskiej w okresie stalinowskim (1947–1954)*, „Echa Przeszłości” 2004, t. 5, s. 207.

⁴³ Sokolica – wieś, obecnie w gminie Bartoszyce, pow. bartoszycki, woj. warmińsko-mazurskie.

⁴⁴ Bartoszyce – miasto, obecnie siedziba powiatu, woj. warmińsko-mazurskie.

⁴⁵ Sątoczno – wieś, obecnie w gm. Korsze, pow. kętrzyński, woj. warmińsko-mazurskie.

⁴⁶ Kętrzyn – miasto, obecnie siedziba powiatu, woj. warmińsko-mazurskie.

[Poprzez] swą działalność w/w chciał odciągnąć jak najwięcej ludzi od wyborów. Wrogię postępowanie ks. Granitowskiego potwierdzili świadkowie, i po wystąpieniu z wnioskiem o areszt^h, otrzymaliśmy zgodę M[inisterstwa] B[ezpieczeństwa] P[ublicznego].

Aresztowanie w/w było bardzo trafne, ponieważ ludność tamtejsza wzięła aktywny udział w wyborach.

Zakony męskie – bernardyni w Olsztynie⁴⁷, werbiści w Pieniężnie pow. Braniewo⁴⁸, redemptoryści w Braniewie, jezuita w Świętej Lipce⁴⁹.

Przejawów wrogiej działalności ze strony zakonów w okresie akcji wyborczej nie notowaliśmy. W dniu wyborów zakonnicy przychodzili do głosowania grupowo i oddawali swoje głosy jawnie na kandydatów Frontu Narodowego. [Od]notowaliśmy również fakt, że kilku kleryków Wyższego Seminarium Duchownego w Pieniężnie⁵⁰ wchodziło za zasłonę, lecz – jak stwierdziła [obwodowa] komisja wyborcza – klerycy ci nie skreślali kandydatów, a tylko na odwrotnych stronach kart do głosowania napisali swoje nazwiska. Wszystkie głosy w tym obwodzie [wyborczym] były ważne.

Zakony żeńskie – pallotynki w Lidzbarku [Warmińskim]⁵¹, katarzynki w Braniewie⁵², Zgromadzenie Sióstr Świętej Teresy w Rychnowie⁵³ pow. Ostróda⁵⁴, gdzie mieści się też nowicjat tego zakonu. Mamy [również] na terenie [województwa olsztyńskiego] rozproszone zakonnice – w małej liczbie – z różnych zakonów.

Wszystkie zakonnice, na terenie całego województwa, brały udział w głosowaniu i jawnie głosowały na kandydatów Frontu Narodowego.

^h Wyraz dopisany odręcznie atramentem.

⁴⁷ Bernardyni – Zakon Braci Mniejszych (zwany też franciszkańskim), założony przez św. Franciszka z Asyżu w XIII w. Nazwa pochodzi od patrona pierwszego klasztoru na ziemiach polskich św. Bernarda z Sieny. W Olsztynie od 1919 r. Kościół franciszkański wzniesiono w 1927, a budynek klasztorny w 1932 r. 3 I 1946 r., pozostali w Olsztynie dwaj franciszkanie niemieccy, przekazali kościół polskim franciszkanom z prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny z Krakowa. Pierwszym polskim gwardianem był o. Sylwester Niewiadomy (1910–1987) – por. A. Kopiczko, *Kościół i kaplice w Olsztynie*, Olsztyn 2000, s. 54–59; <http://olsztyn.franciszkanie.net/>, dostęp: 16.07.2022.

⁴⁸ Zgromadzenie Duchowne Księża Werbistów (Zgromadzenie Słowa Bożego) w Pieniężnie rozpoczęło działalność w 1916 r. W latach 1921–1931 zostały zbudowane Dom Misyjny św. Wojciecha i kościół klasztorny. W 1945 r. przybyli do Pieniężna pierwsi polscy werbiści. We wrześniu 1946 r. rektorem Domu Misyjnego św. Wojciecha został o. Paweł Kośnik – por. <http://www.seminarium.org.pl/info/>, dostęp: 16.07.2022.

⁴⁹ Chodzi tu o Towarzystwo Jezusowe (jezuita), istniejące w Świętej Lipce (obecnie gm. Reszel, pow. kętrzyński, woj. warmińsko-mazurskie) od 1624 r. do kasaty zakonu w Królestwie Prus w 1780 r., a następnie reaktywowane w 1932 r.

⁵⁰ Chodzi tu o Misyjne Seminarium Duchowne Księża Werbistów (Zgromadzenie Słowa Bożego) w Pieniężnie, założone 2 VII 1948 r. Pierwszym rektorem seminarium został o. Jan Chodźdło. – zob. J. Brzozowski, *Na fundamentach męczenników. Misyjne Seminarium Duchowne Księża Werbistów w Pieniężnie 1948–2008*, Pieniężno 2010.

⁵¹ Chodzi tu o Zgromadzenie Sióstr Misjonarek Apostolstwa Katolickiego (pallotynki), które prowadzą dom zakonnny w Lidzbarku Warmińskim od 1948 r.

⁵² Chodzi tu o Zgromadzenie Sióstr Św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy (katarzynki), założone w Braniewie przez bł. Reginę Protmann (1552–1613) w 1571 r., a zatwierdzone oficjalnie przez Stolicę Apostolską w 1602 r. – zob. B.G. Śliwińska, *Dzieje Zgromadzenia Sióstr Świętej Katarzyny Dziewicy i Męczennicy w latach 1571–1772*, t. 1, Olsztyn 1998.

⁵³ Chodzi tu o Zgromadzenie Sióstr Świętej Teresy od Dzieciątka Jezus (terezjanki) w Rychnowie (wieś, obecnie gm. Grunwald, pow. ostródzki, woj. warmińsko-mazurskie), założone 3 X 1948 r. – zob. <https://terezjanki.org/historia-zgromadzenia/>, dostęp: 16.07.2022.

⁵⁴ Ostróda – miasto, obecnie siedziba powiatu, woj. warmińsko-mazurskie.

[Wyższe] Seminarium Duchowne w Olsztynie⁵⁵

W tut[ejszym] Seminarium Duchownym Diecezji Warmińskiej przebywaⁱ 145^j alumnów, którzy do głosowania przychodzili grupowo, a 25 z nich skorzystało z zasłon.

Klerycy Alfred Puzio⁵⁶ i Stanisław Karwowski⁵⁷ demonstracyjnie skreślili wszystkich kandydatów na kartach do głosowania, nie wchodząc za zasłonę.

Kleryk Alfred Puzio utrzymuje kontakt z rodziną w USA i – jak wynika z posiadanych materiałów – jest on wrogo ustosunkowany do obecnej rzeczywistości.

Kleryk Stanisław Karwowski wywodzi się z rodziny kułackiej⁵⁸. Danych o przejawach jego wrogiej działalności nie posiadamy.

Pozostali klerycy głosowali jawnie na kandydatów Frontu Narodowego.

Kler wrogi, zajmujący pozytywne stanowisko w akcji wyborczej

1.Ks. Albin Ossowski⁵⁹, zam[ieszkały] w Zwiniarzu⁶⁰, pow. Nowe Miasto [Lubawskie]⁶¹ – do obecnego ustroju ustosunkowany jest wrogo. Do 1950 roku wypowiadał się wrogo o obecnej rzeczywistości. W akcji wyborczej oficjalnie nie wypowiadał się, głosował jawnie na listę kandydatów Frontu Narodowego. Do informatora ps. „Ken” wypowiedział się, że „księży na posłów wysuwać nie można, ponieważ oko-

⁵⁵ Wyższe Seminarium Duchowne w Olsztynie zostało oficjalnie reaktywowane 17 X 1949 r. przez administratora apostolskiego diecezji warmińskiej ks. dr. Teodora Benschę. Pierwszym rektorem został ks. dr. Józef Łapot. Jego siedziba mieściła się początkowo przy ul. Mariańskiej 3 w Olsztynie. Od 1991 r. Wyższe Seminarium Duchowne Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie otrzymało nową siedzibę w dzielnicy Redykajny przy ul. Kard. St. Hozjusza 15 – por. *Cor dioecesis. 450 lat Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum” (1565–2015)*, red. A. Kopiczko, P. Rabczyński, Olsztyn 2015; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 1, s. 156–166; A. Szorc, A. Kopiczko, *Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum”. Zarys dziejów*, Olsztyn 1995; J. Wiśniewski, *Powołanie do istnienia i rozwój Seminarium Duchownego w Diecezji Warmińskiej*, „Studia Elbląskie” 2014, t. 15, s. 21–31.

ⁱ W tekście oryginału dokumentu: „mieści się”.

^j Liczba wpisana odręcznie atramentem.

⁵⁶ Ks. Alfred Puzio (ur. w 1930 r.) – alumn WSD „Hosianum” (od 1951 r.). Wikariusz w parafiach: Najświętszego Serca Pana Jezusa w Olsztynie (1956–1959), św. Wojciecha w Elblągu (1959–1961) i św. Jana Chrzyciela w Orniecie (1961–1963) – zob. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 239–240.

⁵⁷ Ks. Stanisław Karwowski (1931–2016) – alumn WSD „Hosianum” (od 1951 r.). Wikariusz w parafii św. Jakuba w Olsztynie (w 1956 r.) i Zwierznie koło Elbląga (1956–1957), administrator parafii w Jeziorze (1957–1977), Krzyżanowie i Fiszewie (1977–1981), Babiaku (w 1981 r.), Wieliczkach koło Olecka (1981–1990), proboszcz parafii w Lipowcu Dużym (1990–2007). Rezydent-emeryt w parafii Niepokalanego Serca Maryi w Gdyni-Karwinach (2007–2016) – zob. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 126.; <http://parafiakarwiny.pl/sp-ks-kanonik-stanislaw-karwowski-1931-2016-rezydent/>, dostęp: 16.07.2022.

⁵⁸ Kułak (ros. кылак – pięść) – wykorzystywane w propagandzie komunistycznej, pogardliwe określenie „kapitalisty wiejskiego”, tzn. chłopca uznanego za wyzyskiwacza, wroga klasowego (wroga ludu). Było ono bardzo rozpowszechnione w okresie przymusowej kolektywizacji rolnictwa w Związku Radzieckim w latach 1929–1934, a także w krajach tzw. bloku wschodniego, w tym w Polsce, zwłaszcza w latach 1948–1956 – por. np. Z. Zblewski, *Leksykon PRL-u*, Kraków 2000, s. 86–87.

⁵⁹ Ks. Albin Ossowski (1908–1985) – proboszcz parafii św. Mikołaja w Zwiniarzu w latach 1935–1942 oraz 1948–1983 – por. – A. Nadolny, *Słownik biograficzny kapłanów wyświęconych w latach 1921–1945 pracujących w diecezji chełmińskiej*, Pelplin 2021, s. 467–468; <https://epdz.powiatdzialdowski.pl/ossowski-albin/>, dostęp: 16.07.2022.; http://genepedia.pl/index.php?title=Zwiniarz_-_Parafia_rz.-kat._pw._%C5%9Bw._Miko%C5%82aja_Biskupa, dostęp: 16.07.2022.

⁶⁰ Zwiniarz – wieś, obecnie w gm. Grodziczno, pow. nowomiejski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁶¹ Nowe Miasto Lubawskie – miasto, obecnie siedziba powiatu, woj. warmińsko-mazurskie.

ło 80% księży nie idzie w parze z rządem. Do wyborów każdy pójdzie, by mieć spokój, by nie znaleźć się za kratami, bo ewidencję bardzo szczegółowo będą prowadzić i tych, niepewnych przed wyborami zamkną aby zrobić popłoch, a tych co nie pójdą głosować, to po wyborach aresztują. Ludzie do wyborów będą szli jak barany, a kandydaci na posłów zostali już wysunięci odgórnie”.

2. Ks. Michał Strug⁶² proboszcz parafii Mikołajki⁶³ – występował wrogo z ambony przeciwko współzawodnictwu pracy⁶⁴ – do 1951 roku – gdzie wyrażał się, że „każdy w niedzielę pracuje, bo chce wyrobić normę”. W dniu wyborów przybył do lokalu wyborczego – manifestacyjnie z całą gromadą – i pierwszy oddał jawnie głos na kandydatów Frontu Narodowego.

3. Ks. Ludwik Chiliński⁶⁵ proboszcz parafii Lipinki⁶⁶ pow. Nowe Miasto [Lubawskie] – w ubiegłych wyborach – w 1947 roku⁶⁷ – w okresie przedwyborczym nawoływał ludność aby nie głosowała za obecnym ustrojem, gdyż zostaną pozamykane kościoły, tak samo jak w Rosji. Obecnie wrogo nie występuje i – w dn. 26 października 1952 roku – głosował jawnie na kandydatów Frontu Narodowego.

4. Ks. August Szarnowski⁶⁸ proboszcz parafii Sząbruk⁶⁹ pow. Olsztyn oraz członek Kapituły tut. Diecezji w latach 1946–1947 – wypowiadał się wrogo przed likwidacją kościelnego „Caritasu”, którego był prezesem. W okresie przedwyborczym, jak i w samym

⁶² Błędnie podane nazwisko. Właściwie Michał Struk (1920–1990) – m.in. wikariusz parafii św. Jakuba Starszego w Mikołajkach, Iłowie i Narzymbiu (?1951–1957, pow. nowomiejski). W latach 1954–1957 więziony przez władze komunistyczne. Później administrator i proboszcz parafii św. Jana Apostoła w Białutach, pow. działdowski (1958–1990) – zob. K. Bielawny, *Wierni Kościoła rzymskokatolickiego pogranicza polsko-niemieckiego na przykładzie parafii Białuty w XX w.*, „Studia Elckie” 2011, t. 13, s. 81–93; http://genepedia.pl/index.php?title=Miko%C5%82ajki_-_Parafia_rz.-kat._pw._%C5%9Bw._Jakuba_Aposto%C5%82a, dostęp: 17.07.2022.; <https://epdz.powiatdzialdowski.pl/struk-michal/>, dostęp: 16.07.2022.

⁶³ Mikołajki – wieś, obecnie w gm. Kurzętnik, pow. nowomiejski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁶⁴ Współzawodnictwo pracy – ruch wzmożenia dyscypliny i wydajności pracy (nazywany również wyścigiem pracy), wzorowany na doświadczeniach sowieckich. Za oficjalny początek ruchu współzawodnictwa pracy w Polsce uważa się list górnika Wincentego Pstrowskiego, opublikowany w „Trybunie Robotniczej” 27 VII 1947 r., i napisany – jak podawała oficjalna prasa – wraz z synem Feliksem, a wzywający górników polskich do zwiększenia wydajności pracy. List kończył się wezwaniem: „Kto wyrąbie więcej ode mnie?”. Szerzej na temat: H. Wilk, *Kto wyrąbie więcej ode mnie?. Współzawodnictwo pracy robotników w Polsce w latach 1947–1955*, Warszawa 2011.

⁶⁵ Błędnie podane nazwisko. Właściwie ks. Ludwik Chyliński (1881–1960) – m.in. członek Towarzystwa Naukowego Toruńskiego, członek Rady Ludowej w Działdowie w latach 1918–1920. Proboszcz parafii św. Apostołów Piotra i Pawła w Lipinkach (1947–1958) – por. http://genepedia.pl/index.php?title=Lipinki_-_Parafia_rz.-kat._pw._%C5%9Bw._C5%9Bw._Aposto%C5%82%C3%B3w_Piotra_i_Paw%C5%82a, dostęp: 18.07.2022 r.; https://pbc.gda.pl/Content/80220/Nr_05.pdf, dostęp: 18.07.2022; http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Brzozie_Lubawskie, dostęp: 18.07.2022.

⁶⁶ Lipinki – wieś, obecnie w gm. Biskupiec, pow. nowomiejski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁶⁷ Chodzi tu o sfałszowane wybory do Sejmu Ustawodawczego z 19 I 1947 r. – por. C. Osękowski, *Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, Poznań 2000.

⁶⁸ Ks. August Szarnowski (Scharnowski 1892–1963) – od 1936 r. dyrektor Związku Caritas Diecezji Warmińskiej. W okresie II wojny światowej oskarżony przez władze niemieckie, m.in. o „sympatyzowanie z Polakami” i skazany na półtora roku więzienia. Proboszcz parafii św. Jakuba Apostoła w Butrynach, pow. olsztyński (1943–?1949), a następnie parafii św. Mikołaja w Sząbruku (? 1949–1953) oraz administrator parafii św. Jakuba w Olsztynie (1953–1956). Dyrektor Diecezjalnego Związku Caritas w Olsztynie (1945–1950) – por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 2, s. 245–246.

⁶⁹ Sząbruk – wieś, obecnie w gm. Gietrzwałd, pow. olsztyński, woj. warmińsko-mazurskie.

dniu wyborczym zajął stanowisko pozytywne. Podczas kazań przypominał ludności by brała udział w głosowaniu oraz sam jawnie głosował na kandydatów Frontu Narodowego.

5. Ks. Antoni Leitholdz⁷⁰ proboszcz parafii Jarnołtowo⁷¹ pow. Morąg⁷² – do 1949 roku wypowiadał się wrogo z ambony. Obecnie, w okresie przedwyborczym, nawoływał wiernych by masowo brali udział w wyborach, jak również sam jawnie głosował na kandydatów Frontu Narodowego.

6. Ks. Waław Hipsz⁷³ proboszcz parafii Ostróda – pełnił obowiązki dziekana w Elblągu woj. gdańskie, skąd w 1952 roku został wysiedlony za wrogi oddziaływanie na tamtejszą ludność. W dn. 26 października 1952 roku, w godzinach rannych – podczas kazania – nawoływał wiernych aby brali udział w głosowaniu na listę Frontu Narodowego. Sam, w godzinach popołudniowych, w dn. 26 października 1952 roku głosował jawnie na kandydatów Frontu Narodowego.

7. Ks. Kazimierz Cyganek⁷⁴ proboszcz parafii Dąbrówno⁷⁵ pow. Ostróda – w poprzednich akcjach państwowych nie brał żadnego udziału. W okresie wyborów nawoływał wiernych, aby brali udział w głosowaniu na listę kandydatów Frontu Narodowego. Sam, w godzinach rannych – w dn. 26 października 1952 roku – głosował jawnie na kandydatów Frontu Narodowego.

8. Ks. Mieczysław Sznitowski⁷⁶ dziekan i proboszcz parafii Dobre Miasto⁷⁷ pow. Lidzbark [Warmiński] – od 1945 roku był zwolennikiem mikołajczykowskiego

⁷⁰ Błędny zapis nazwiska. Powinno być: Antoni Leitholz (1915–2007). W 1953 r. przyjął nazwisko Szubski. Odbył nowicjat w zakonie franciszkanów (zwolniony z zakonu w 1950 r.). M.in. administrator i proboszcz parafii: w Grunwaldzie-Stębarku (1950–1951), Chrystusa Króla w Jarnołtowie (1951–1954), Pomorskiej Wsi (1956–1961), Standlewie (1961–1967), Biskupcu Pomorskim (1967–1968), Postolinie (1968–1972) i Pieszkowie (1973–1982) – por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 286.

⁷¹ Jarnołtowo – wieś, obecnie w gm. Małdyty, pow. ostródzki, woj. warmińsko-mazurskie.

⁷² Morąg – miasto, obecnie siedziba gminy miejsko-wiejskiej, pow. ostródzki, woj. warmińsko-mazurskie.

⁷³ Ks. Waław Hipsz (1903–1992) – w Olsztynie od jesieni 1946 r., początkowo jako wikariusz parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz prefekt szkół podstawowych i średnich. Administrator parafii w Biskupcu Reszelskim (1946–1948) i parafii św. Mikołaja w Elblągu (1948–1951). Proboszcz parafii św. Mikołaja w Elblągu (1951–1952). W 1951 r. skazany na trzy miesiące aresztu, a następnie wydalenie z Elbląga po odczytaniu listu Episkopatu Polski w sprawie „Caritasu”. Później proboszcz w parafii Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Ostródzie (1952–1980) – por. przypis nr 70; idem, *Hipsz Waław*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 3, red. J. Myszor, Warszawa 2006, s. 71–72.

⁷⁴ Ks. Kazimierz Cyganek (1903–1989) – w diecezji warmińskiej od marca 1946 r. M.in. proboszcz parafii w Sterławkach Wielkich i w Miłkach (1946–1948), a następnie w Rynie (1949–1951), parafii Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Dąbrównie (1951–1955), w Zielonce Pasłęckiej (1955–1957), w Zalewie (1957–1959) oraz parafii św. Józefa w Pasłęku (1959–1973). Kanonik honorowy Kapituły Kolegiackiej w Dobrym Mieście (od 1961 r.) – por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 50–51; J. Wojtkowski, *Cyganek Kazimierz*, w: *Słownik biograficzny Kapituły Kolegiackiej w Dobrym Mieście*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1999, s. 121–122.

⁷⁵ Dąbrówno – obecnie wieś gminna, pow. ostródzki, woj. warmińsko-mazurskie.

⁷⁶ Ks. Mieczysław Sznitowski (1909–1980) – w diecezji warmińskiej od grudnia 1945 r. Administrator parafii w Pietrzwałdzie (1946–1947) oraz parafii Najświętszego Zbawiciela i Wszystkich Świętych w Dobrym Mieście (1947–1951). Proboszcz tej ostatniej parafii oraz dziekan dekanatu Dobre Miasto (1951–1955). Później proboszcz parafii w Dąbrównie (1955–1957) i ponownie w Dobrym Mieście (1957–1980) – por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 281; J. Wojtkowski, *Sznitowski Mieczysław*, w: *Słownik biograficzny...*, s. 143.

⁷⁷ Dobre Miasto – miasto, obecnie siedziba gminy miejsko-wiejskiej, pow. olsztyński, woj. warmińsko-mazurskie.

P[olskiego] S[tronnictwa] L[udowego]⁷⁸, i w dalszym ciągu jest wrogo ustosunkowany do obecnej rzeczywistości. W okresie referendum⁷⁹ i wyborów w 1947 roku propagował hasła mikołajczykowskie. Obecnie, w wyborach, wrogiej działalności z jego strony nie notowano. W dniu wyborczym – razem z organistą – głosował jawnie na kandydatów Frontu Narodowego.

9. Ks. Józef Chomski⁸⁰ proboszcz parafii Piecki⁸¹ pow. Mrągowo⁸² – w poprzednich akcjach nie przejawiał żadnej działalności. Był księdzem biernym. Do obecnych wyborów ustosunkował się pozytywnie, nawoływał ludność z ambony do głosowania na listę Frontu Narodowego. Sam głosował w godzinach rannych, i przy wkładaniu karty^k do urny – w obecności głosujących – powiedział^l: „ja, jako obywatel, głosuję jawnie”.

10. Ks. Marian Spytkowski⁸³ (jezuita), proboszcz parafii Leżyny⁸⁴ pow. Biskupiec⁸⁵ – wymieniony – w czerwcu br. – zmuszał dzieci do nauki religii i zamykał [je] w kościele na dłuższy okres czasu za co został profilaktycznie przesłuchany. Do wyborówjechał z całą gromadą – na pierwszym wozie – i głosował jawnie na kandydatów Frontu Narodowego.

11. Ks. Wincenty Górecki⁸⁶ dziekan [i] proboszcz parafii Działdowo⁸⁷ – w latach 1950–1951 wrogo wypowiadał się z ambony oraz rozsiewał wrogą propagan-

⁷⁸ Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL) – najliczniejsza, legalna – opozycyjna wobec komunistów – formacja polityczna w powojennej Polsce, powołana oficjalnie 22 VIII 1945 r. w oparciu o strukturę konspiracyjnego Stronnictwa Ludowego „Roch”. Prezesem PSL był, od początku 1946 r., Stanisław Mikołajczyk (1901–1966) premier emigracyjnego rządu polskiego (1944–1945). Po ucieczce S. Mikołajczyka – zagrożonego aresztowaniem przez władze komunistyczne – z kraju, jesienią 1947 r., ugrupowanie uległo rozbięciu, a wielu jego działaczy zostało aresztowanych. Szerzej o PSL na Warmii i Mazurach – zob. B. Łukaszewicz, *Polskie Stronnictwo Ludowe na Warmii i Mazurach w latach 1945–1947*, Olsztyn 1991.

⁷⁹ Chodzi tu o sfałszowane, tzw. Głosowanie Ludowe z 30 VI 1946 r. Por. C. Osękowski, *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000.

⁸⁰ Ks. Józef Chomski (1897–1966) – w diecezji warmińskiej od czerwca 1946 r. Proboszcz parafii Matki Bożej Różańcowej w Pieckach (1946–1966). W 1959 r. otrzymał godność szambelana papieskiego – por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 46.

⁸¹ Piecki – obecnie wieś gminna, pow. mrągowski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁸² Mrągowo – miasto, obecnie siedziba powiatu, woj. warmińsko-mazurskie.

^k W tekście oryginału dokumentu: „głosu”.

^l Wyraz dopisany odręcznie atramentem.

⁸³ Ks. Marian Spytkowski (1907–1981) – jezuita, m.in. administrator parafii św. Marii Magdaleny w Leginach (1950–1957) oraz proboszcz parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Dąbrowicy, pow. lubelski, woj. lubelskie (1957–1961) – zob. (http://paraf.webd.pl/joomla/index.php?option=com_content&task=view&id=327&Itemid=97, dostęp: 18.07.2022).

⁸⁴ Właściwie: Leginy – wieś, obecnie w gm. Reszel, pow. kętrzyński, woj. warmińsko-mazurskie.

⁸⁵ Biskupiec – miasto, obecnie siedziba gminy miejsko-wiejskiej, pow. olsztyński, woj. warmińsko-mazurskie.

⁸⁶ Ks. Wincenty Górecki (1899–1967) – m.in. administrator i proboszcz parafii św. Wojciecha w Działdowie (1947–1967), dziekan dekanatu lidzbarskiego (1951–1966). Kanonik honorowy Kapituły Kolegiackiej w Chełmży (od 1963 r.) – zob. A. Nadolny, op. cit., s. 174–175; por. <https://chojniczanin.pl/proboszczowie-i-administratorzy-parafii-pw-sciecia-swietego-jana-chrzciacielu-w-chojnicach-po-ii-wojnie-swiatowej/>, dostęp: 18.07.2022; <https://epdz.powiatdzialdowski.pl/gorecki-wincenty/>, dostęp: 18.07.2022; http://genepedia.pl/index.php?title=Dzia%C5%82dowo_-_Parafia_rz.-kat._pw._%C5%9Bw._Wojciecha_Biskupa_i_M%C4%99czennika, dostęp: 18.07.2022.

⁸⁷ Działdowo – miasto, obecnie siedziba powiatu, woj. warmińsko-mazurskie.

dę. Obecnie zaprzestał swej działalności. W akcji wyborczej nawoływał wiernych, by brali udział w głosowaniu. W jednym z kazań nadmienił aby w jego parafii nie zabrakło ani jednego obywatela do głosowania. Sam osobiście głosował jawnie na kandydatów Frontu Narodowego.

Wystąpienia kleru pozytywnego w akcji wyborczej

1. Ks. Nikodem Masłowski⁸⁸ proboszcz parafii Budry⁸⁹ pow. Węgorzewo⁹⁰, członek O[kręgowej] K[omisji] Księży – w akcji wyborczej występował pozytywnie na zebraniach [Powiatowego] Komitetu Frontu Narodowego oraz – jako członek tego Komitetu – agitował ludność do brania udziału w głosowaniu. Osobiście pełnił dyżury w Powiatowym Komitecie Frontu Narodowego, głosował jawnie na kandydatów Frontu Narodowego.

2. Ks. Jan Karaś⁹¹ proboszcz parafii Zielonka Pasłęcka⁹² pow. Pasłęk⁹³, wiceprezes Okręgowej Komisji Księży – z ambony nawoływał ludność, aby brała czynny udział w wyborach, wskazując by wierni głosowali na kandydatów Frontu Narodowego. Brał również osobiście udział w uporządkowaniu drogi w gromadzie Zielonka Pasłęcka, gdzie mieściła się obwodowa komisja wyborcza. W dniu 25 października 1952 [roku] przemawiał przez radio w Olsztynie⁹⁴, nawołując by wszyscy katolicy Warmii i Mazur wzięli udział w głosowaniu i oddali swe głosy [na] listę Frontu Narodowego. Sam osobiście głosował jawnie na kandydatów Frontu Narodowego.

⁸⁸ Ks. Nikodem Masłowski (1889–1978) – w diecezji warmińskiej od czerwca 1945 r. M.in. proboszcz w parafii św. Piotra i Pawła w Węgorzewie (1945–1948). Aresztowany w listopadzie 1948 r. przez władze komunistyczne pod zarzutem wystawienia fałszywych dokumentów i współudział w zabójstwie trzech członków PPR. Zwolniony na podstawie wyroku Sądu Okręgowego w Giżycku w styczniu 1950 r. Później proboszcz w parafii Trójcy Przenajświętszej w Budrach (1950–1959). Po wyjściu z więzienia był zaangażowany w działalność ruchu tzw. księży patriotów w Okręgowej Komisji Księży przy ZO ZBoWiD w Olsztynie (do 1955 r.) oraz Komisji Duchownych i Świeckich Działaczy Katolickich przy Wojewódzkim Komitecie Frontu Narodowego/Frontu Jedności Narodu (1953–1957). W 1960 r. odmówił wstąpienia do Wojewódzkiego Koła Księży Caritas w Olsztynie. Kanonik Kapituły Kolegiackiej w Dobrym Mieście (od 1960 r.) – por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 1, s. 268–269; idem, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s.186; idem, *Masłowski Nikodem*, w: *Leksykon duchowieństwa...*, t. 1, s. 177–179.

⁸⁹ Budry – wieś, obecnie siedziba gminy, pow. węgorzewski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁹⁰ Węgorzewo – miasto, obecnie siedziba powiatu, woj. warmińsko-mazurskie.

⁹¹ Jan Karaś (1902–1980) – w diecezji warmińskiej od maja 1946 r. Proboszcz parafii: św. Jana Chrzyciela w Zielonce Pasłęckiej (1946–1955), św. Antoniego i Trójcy Świętej w Braniewie (1955–1958) i Matki Boskiej Królowej Polski w Rudzienicach (1958–1973). Prezes Zarządu Wojewódzkiego Zrzeszenia Katolików Caritas w Olsztynie (od 12 X 1950 r.), wiceprezes Okręgowej Komisji Księży przy ZO ZBoWiD w Olsztynie (22 XI 1951–1955). Po reaktywacji tzw. ruchu księży patriotów przez władze komunistyczne w 1959 r., prezes Wojewódzkiego Koła Księży Caritas w Olsztynie – por. idem, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 1, s. 288–290; idem, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 122–123; idem, *Kościół warmiński...*, s. 56–60.

⁹² Zielonka Pasłęcka – wieś, obecnie w gm. Pasłęk, pow. elbląski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁹³ Pasłęk – miasto, obecnie siedziba gminy miejsko-wiejskiej, pow. elbląski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁹⁴ Ekspozytura Polskiego Radia w Olsztynie, mieszcząca się w budynku przy ul. Kajki 8, rozpoczęła działalność 2 X 1952 r. Nadano wówczas pierwszą 15-minutową audycję w sieci kablowej. Jej pierwszym kierownikiem był Feliks Kostyra. Delegatura została przekształcona w Rozgłośnie Polskiego Radia w Olsztynie 1 I 1958 – por. M. Kropacz-Szydłowska, *Od Ekspozytury Polskiego Radia do Radia Olsztyn S.A. Z dziejów olsztyńskiej radiofonii*, Olsztyn 2012; <https://radioolsztyn.pl/historia-radia-olsztyn>, dostęp 18.07.2022.

3. Ks. Rajmund Butrymowicz⁹⁵ proboszcz parafii Kłębowo⁹⁶ pow. Lidzbark [Warmiński]⁹⁷, prezes Okręgowej Komisji Księży⁹⁸ – wchodził w skład Wojewódzkiego Komitetu Frontu Narodowego, obsługiwał zebrania przedwyborcze, nawoływał wiernych by solidaryzowali się z Frontem Narodowym. W dn. 25 października [19]52 roku, przemawiając przez radio w Olsztynie, nawoływał katolików, aby nikogo nie zabrakło w głosowaniu na kandydatów Frontu Narodowego. Sam głosował jawnie.

4. Ks. Józef Łapiński⁹⁹ proboszcz parafii Grunwald¹⁰⁰ pow. Ostróda, czł. OKK – nawoływał ludność z ambony do brania udziału w głosowaniu, odczytał deklarację Episkopatu w stosunku do wyborów, która to była do wiadomości księży i polecała im wziąć udział w wyborach. W dn. 25 października [19]52 roku przemawiał przez radio w Olsztynie, gdzie podkreślał, że ziemie te są polskie oraz nawoływał wiernych z Warmii i Mazur do brania udziału w głosowaniu na listę Frontu Narodowego. Sam głosował jawnie na kandydatów Frontu Narodowego.

5. Ks. Wenancjusz Maćkowiak¹⁰¹ proboszcz parafii Szkotowo¹⁰² pow. Nidzica¹⁰³, czł. OKK – w 1950 roku wyświęcony na księdza, wchodził w skład Obwodowego Komitetu Frontu Narodowego w Olsztynie. Nawoływał z ambony do brania udziału w głosowaniu na listę Frontu Narodowego. Sam –wspólnie z ludnością po zakończonym nabożeństwie – w dniu wyborów manifestacyjnie udał się do lokalu wyborczego, gdzie jawnie głosował na kandydatów Frontu Narodowego.

⁹⁵ Ks. Rajmund Butrymowicz (1896–1958) – kapelan wojskowy w II Rzeczypospolitej, mjr Wojska Polskiego. W diecezji warmińskiej od kwietnia 1946 r. Proboszcz parafii: św. Małgorzaty Antiocheńskiej w Kłębowie (1946–1954) i św. Jerzego w Kętrzynie (1954–1957). Prezes Okręgowej Komisji Księży przy ZO ZBoWiD w Olsztynie (22 XI 1951–?1954), członek Wojewódzkiego Komitetu Frontu Narodowego w Olsztynie (od 2 IX 1952 r.) – por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 43; „Głos Olsztyński”, 3 IX 1952, nr 211, s. 1.

⁹⁶ Kłębowo – wieś, obecnie w gm. Lidzbark Warmiński, pow. lidzbarski, woj. warmińsko-mazurskie.

⁹⁷ Lidzbark Warmiński – miasto, obecnie siedziba powiatu, woj. warmińsko-mazurskie.

⁹⁸ Okręgowa Komisja Księży przy ZO ZBoWiD w Olsztynie liczyła w 1951 r. 30 członków, a dalszych 25 miało stanowić grupę „sympatyków” wspierającą jej działalność – por. M.T. Korejwo, *Związek Bojowników o Wolność i Demokrację na Warmii i Mazurach w latach 1949–1990*, Olsztyn–Białystok–Warszawa 2017, s. 50.

⁹⁹ Ks. Józef Łapiński (1904–1978) – w diecezji warmińskiej od 1951 r. Proboszcz parafii w: Grunwaldzie i Stębarku (1951–1954), Piszcu (1954–1957), Zielonce Pasłęckiej (1957–1964), Biskupcu Pomorskim (1964–1967) i Mikołajkach (1967–1974). Członek Zarządu Wojewódzkiego Koła Księży Caritas w Olsztynie (od 1959 r.) – por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 173; idem, *Kościół warmiński...*, s. 60.

¹⁰⁰ Grunwald – wieś, obecnie w gm. Grunwald z siedzibą w Gierzwałdzie, pow. ostródzki, woj. warmińsko-mazurskie.

¹⁰¹ Ks. Wenancjusz Maćkowiak (1926–1991) – w diecezji warmińskiej od października 1950 r. M.in. administrator parafii: św. Józefa w Szkotowie (1952–1957) oraz w Rucianem-Nida (1957–1961). Później kapelan wojskowy w Rzeszowie, Bydgoszczy i Skierniewicach (1961–1966). Od 1963 do 1977 r. współpracownik Zjednoczonych Zakładów Gospodarczych w Warszawie. Członek OKK przy ZW ZBoWiD w Olsztynie (do 1955 r.) i radny Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Nidzicy (1955–1957) – por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 178.

¹⁰² Szkotowo – wieś, obecnie w gm. Kozłowo, pow. nidzicki, woj. warmińsko-mazurskie.

¹⁰³ Nidzica – miasto, obecnie siedziba powiatu, woj. warmińsko-mazurskie.

6. Ks. Kazimierz Dmuchowski¹⁰⁴ proboszcz parafii Pisz¹⁰⁵, czł. OKK – wchodził w skład Obwodowego Komitetu Frontu Narodowego w Kętrzynie. Nawoływał ludność do wzięcia udziału w głosowaniu, ogłosił stanowisko Episkopatu [w sprawie] wyborów oraz sam jawnie głosował na kandydatów Frontu Narodowego.

Pozostali członkowie OKK głosowali jawnie na kandydatów Frontu Narodowego, jak również nie [od]notowaliśmy wrogich wystąpień ze strony kleru pozytywnego.

Oceniając postawę kleru w akcji wyborczej stwierdzamy, że – poza wspomnianymi wyżej wyjątkami – brał [on] udział w wyborach. Niewątpliwie przyczyniło się [do tego] to, że w okresie przedwyborczym aresztowano czterech księży za wrogą działalność, co było ostrzeżeniem dla innych, występujących dotychczas wrogó^m.

Spośród aresztowanych, dwóch siedzi za rewizjonizm i jeden za wrogą propagandę. Areszt[owanie] ks. Józefa Granitowskiego, proboszcza parafii Sokolica pow. Bartoszyce – który to wrogo występował wobec wyborów, a cieszył się on dużym zaufaniem wśród kleru parafialnego – uwidocznilo, że kler, na terenie pow[iatów] Bartoszyce i Kętrzyn, ustosunkował się lojalnie do wyborów.

Areszt [wobec] ks. Waclawa Niedrowskiego,¹⁰⁶ proboszcza parafii Stoczek¹⁰⁷ pow. Lidzbark [Warmiński], wywołał duży oddźwięk wśród kleru, ponieważ nie przypuszczano, że mógł on prowadzić wrogą działalność. Odbiło się to również mocno na zakonie O.O. Bernardynów w Olsztynie, ponieważ w/w ksiądz był zakonnikiemⁿ i podlegał bezpośrednio gwardianowi tegoż zakonu o.o. Józefowi Bukowi¹⁰⁸. Aresztowany [on] został wspólnie z grupą szpiegowską z terenu pow. Lidzbark. Realizację sprawy przeprowadzi Wydział I-szy tut. WUBP.

W okresie podpisywania apelu sztokholmskiego, [Karty Narodowego] Plebiscytu Pokoju i ankietyzacji napotykalismy na wrogie wypowiedzi kleru, a w szczególności

¹⁰⁴ Ks. Kazimierz Dmuchowski (1910–1955) – w diecezji warmińskiej od maja 1946 r. Administrator parafii w Srokowie i Radziejach (dawniej: Różanka), a następnie administrator (1948–1951) i proboszcz (1951–1954) parafii Św. Jana Chrzciciela w Pieszku (1951–1954) oraz proboszcz parafii św. Brunona w Giżycku i dziekan dekanatu giżyckiego (1954–1955). Przewodniczący Wojewódzkiej Komisji Duchownych i Świeckich Działaczy Katolickich przy Wojewódzkim Komitecie Frontu Narodowego w Olsztynie (1953–1955). Radny Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie (1954–1955) – por. ibidem, s. 59.

¹⁰⁵ Pisz – miasto obecnie siedziba powiatu, woj. warmińsko-mazurskie.

^m Tak w tekście oryginału dokumentu.

¹⁰⁶ Ks. Waclaw Niedrowski (1915–1982) – członek Zakonu Braci Mniejszych (bernardynów) od 1934 r. Proboszcz i administrator parafii Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Stoczku Klasztornym (1949–1954). Aresztowany w październiku 1952 r., m.in. pod zarzutem prowadzenia działalności rewizjonistycznej i przynależność do nielegalnej organizacji. Po kilku tygodniach zwolniony. Później administrator i proboszcz parafii w Przeworsku, Dukli, Alwerni, Radecznicy i Kalwarii Zebrzydowskiej – por. A. Kopiczko, *Represje wobec duchowieństwa...*, s. 206; I.M. Rusecki, *Niedrowski Waclaw, w: Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 2, red. J. Myszor, Warszawa 2003, s. 200–201.

¹⁰⁷ Stoczek Klasztorny – część wsi Stoczek, obecnie w gm. Kiwity, pow. lidzbarski, woj. warmińsko-mazurskie.

ⁿ W tekście oryginału dokumentu: „księdzem zakonnym”.

¹⁰⁸ Właściwie o. Celestyn Józef Buk (1910–1953), gwardian klasztoru Zakonu Braci Mniejszych w Olsztynie (bernardynów ?1949–1953) – por. https://msipmo.olsztyn.eu/zck/?gmap=gp4&bbox=7465224.307411765,5961913.8367927,2,7467210.803051422,5962864.222026825&utm_source=iMapClient&utm_medium=startPanel&utm_campaign=MSIP-MOZCK2016, dostęp: 18.07.2022.

uwidaczniało się to u księży miejscowego pochodzenia, czego nie mieliśmy w obecnej akcji wyborczej. Przyczyniło się niewątpliwie do tego aresztowanie wyżej podanych dwóch księży miejscowego pochodzenia¹⁰⁹, jak również dodatnia cecha^o, [która] wpływa na^p opodatkowanie księży od dochodów kościelnych i posiadanej ziemi¹¹⁰. Przeprowadzane są z nimi częste rozmowy przez prezydium rad narodowych, przez co są przyciągani i zmuszani do lojalności wobec władzy.

W dużej mierze przyczyniły się [do tego] również rozmowy przeprowadzone przez przewodniczącego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie¹¹¹ z przedstawicielami Kurii Biskupiej. W ich wyniku niektórzy proboszczowie, [którzy] – w dn. 26 października 1952 roku – zamierzali zorganizować większe uroczystości

¹⁰⁹ Chodzi tu zapewne o – niewymienionych w prezentowanym dokumencie – ks. L.F. Jakubasę, urodzonego w Miodówku (wieś, obecnie w gm. Stawiguda, pow. olsztyński, woj. warmińsko-mazurskie) oraz ks. S. Sobieszczyka, który urodził się, co prawda w Hamburgu, ale od 1940 r. pełnił posługę duszpasterską w diecezji warmińskiej. Niewykluczone, że z tego powodu był niesłusznie uważany przez funkcjonariuszy aparatu represji za autochtona.

Ks. Leonard Franciszek Jakubassa (1911–1993) – administrator (1940–1951) i proboszcz (1951–1952, 1953–1958) parafii św. Wawrzyńca w Gryźlinach (obecnie wieś w gm. Stawiguda, pow. olsztyński, woj. warmińsko-mazurskie). Był też okresowo administratorem parafii w Stawigudzie i w Orzechowie. Uważany przez władze komunistyczne za rewizjonistę. Aresztowany 11 X 1952 r. przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa pod zarzutem uprawiania tzw. wrogiej propagandy. Zwolniony z więzienia w Olsztynie 13 VI 1953 r. W 1958 r. wyjechał na stałe do Niemiec – por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 2, s. 119.; idem, *Jakubassa Leonard Franciszek*, w: *Leksykon duchowieństwa...*, t. 1, s. 88–89.

Ks. Stanisław Sobieszczyk (1913–2001) – członek Zgromadzenia Misjonarzy Serca Jezusowego (sercanin, od 1935 r.). W diecezji warmińskiej od 1940 r. M.in. wikariusz w kościele św. Anny w Barczewie (od 1943 r.) oraz administrator parafii w Klebarku Wielkim i Klewkach (1945–1946). Proboszcz parafii św. Jana Chrzciciela w Giławach (obecnie wieś w gm. Purda, pow. olsztyński, woj. warmińsko-mazurskie 1946–1954). Uważany przez władze komunistyczne za rewizjonistę, odmówił przyjęcia obywatelstwa polskiego. Aresztowany 6 X 1952 r. pod zarzutami „szerzenia propagandy rewizjonistycznej, kolportowania gazet z Bonn i głoszenia kazań po niemiecku, a także o występowanie przeciwko Polsce Ludowej”. Zwolniony, po kilku tygodniach z więzienia w Olsztynie. Po powrocie zmuszony przez władze do opuszczenia Giław w 1954 r., przebywał kolejno w parafii w Piszku, a następnie w Łynie (obecnie wieś gm. Nidzica, pow. nidzicki, woj. warmińsko-mazurskie 1955–1956). W grudniu 1956 r. wyjechał na stałe do Niemiec – por. idem, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 2, s. 268–269; idem, *Sobieszczyk Stanisław*, w: *Leksykon duchowieństwa...*, t. 3, s. 217.

^o Tak w tekście oryginału dokumentu.

^p Dopisek odręczny atramentem.

¹¹⁰ Chodzi tu prawdopodobnie o dwa akty prawne, które stały się narzędziem władz komunistycznych w zwalczaniu Kościoła katolickiego na płaszczyźnie ekonomicznej: zarządzenie Ministra Skarbu z dnia 12 VII 1949 r. o *ustaleniu wzoru ksiąg podatkowych dla duchownych* (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu 1949, Nr 24, poz. 152) oraz Ustawę z 20 III 1950 r. o *przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego* (Dz.U. RP 1950, nr 9, poz. 87) – por. np. A. Mirek, *Ustawa o przejęciu dóbr „martwej ręki” – zamach na życie zakonne w Polsce?*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2003, t. 36, z. 1, s. 168–179; M. Tyrakowski, *Kontrowersje wokół opodatkowania dochodów kościelnych osób prawnych w latach 1945–1989*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2000, t. 10, z. 2, s. 113–153.

¹¹¹ Chodzi tu o Juliusza Malewskiego (1899–1981) – działacza ruchu polskiego na Warmii w okresie międzywojennym. Więzień niemieckich obozów koncentracyjnych Hohenbruch, Sachsenhausen i Dachau (1939–1945). Po zakończeniu II wojny światowej był, m.in. dyrektorem Banku Ludowego w Olsztynie (1945–1949), radnym (1945–1961, 1972–1980) i przewodniczącym Prezydium WRN w Olsztynie (16 IV 1952 – 31 X 1956), a także posłem na Sejm PRL (1952–1956, 1961–1972). Członek PPS i PZPR – por. M.T. Korejwo, *Długie życie Juliusza Malewskiego*: cz. 1, „Debata” 2020, nr 1, s. 21–23; cz. 2, „Debata 2020, nr 2, s. 23–26; cz. 3, „Debata” 2020, nr 3, s. 24–27; cz. 4, „Debata” 2020, nr 4, s. 15–17; E. Tryniszewski, *Juliusz Malewski (29 marca 1899 – 29 grudnia 1981)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1987 , nr 1, s. 165–168.

kościelne, odwołali je, a nabożeństwa skracali do minimum, jak: ks. Jan Kozakiewicz,¹¹² proboszcz parafii Lidzbark, ks. Zamełko,¹¹³ proboszcz parafii Orzechowo¹¹⁴ pow. Lidzbark, ks. Jan Jestadt¹¹⁵ proboszcz parafii Bartąg¹¹⁶ pow. Olsztyn, ks. Stanisław Drewnowski proboszcz parafii Butryny pow. Olsztyn.

Według naszego zdania udział kleru wrogiego w wyborach i [jego] pozytywne^r występowanie nastąpiło na skutek tego, że za ich wrogą postawę w poprzednich akcjach – jak niepodpisanie apelu sztokholmskiego – zostali moralnie i politycznie pobici¹¹⁷, czego niewątpliwie mogli się spodziewać od swego otoczenia [i] w obecnej akcji wyborczej.

Naczelnik Wydziału V-go Kierownik Sekcji V Wydziału V-go

/-/ Madej St. kpt. /-/ Hejmanowski J. ppor.

[podpis nieczytelny] [podpis nieczytelny]

¹¹² Ks. Jan Kozakiewicz (1903–1961) – w diecezji warmińskiej od 1946 r. M.in. proboszcz parafii: św. Wojciecha Biskupa i Męczennika w Nidzicy (1946–1948) oraz św. Piotra i Pawła w Lidzbarku Warmińskim (1948–1961). Prepozyt Kapituły Kolegiackiej w Dobrym Mieście (od 1960 r.) – por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 145; J. Wojtkowski, *Kozakiewicz Jan*, w: *Słownik biograficzny...*, s. 130.

¹¹³ Błędnie podane nazwisko. Właściwie: ks. Edward Marian Żemelka (Żemelko 1916–1966) – w diecezji warmińskiej od 1947 r. Administrator i proboszcz parafii w: Podgórzu i Jesionowie (w 1947 r.), Frączkach (1947–1950), Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Orzechowie (1950–1957) oraz św. Jerzego w Kętrzynie (1957–1960) i św. Andrzeja Boboli w Białej Piskiej (1960–1966) – zob. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 340.

¹¹⁴ Orzechowo – wieś, obecnie w gm. Dobre Miasto, pow. olsztyński, woj. warmińsko-mazurskie.

¹¹⁵ Ks. Jan Jakub Jestadt (1917–1974) – dr teologii. W diecezji warmińskiej od 1950 r. Wykładowca w WSD „Hosianum” w Olsztynie (1950–1954, 1957–1958). Administrator i proboszcz parafii w: Klebarku Wielkim (1950–1952), św. Jana Ewangelisty w Bartągu (1952–1958), Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Szczytnie (1958–1962), Pasymiu (1962–1965) i Dąbrównie (1965–1970). Później radca kurialny i referent duszpasterstwa wiejskiego w Kurii Biskupiej w Olsztynie. Kanonik rzeczywisty Kapituły Kolegiackiej w Dobrym Mieście (od 1964 r.), wielokrotnie szykanowany przez władze komunistyczne – por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 111–113; idem, *Jestadt Jan Jakub*, w: *Leksykon duchowieństwa...*, t. 3. s. 82–83; J. Wojtkowski, *Jestadt Jan Jakub*, w: *Słownik biograficzny...*, s. 128.

¹¹⁶ Bartąg – wieś, obecnie w gm. Stawiguda, pow. olsztyński, woj. warmińsko-mazurskie.

^r Wyraz dopisany odręcznie atramentem.

¹¹⁷ W województwie olsztyńskim złożenia podpisów pod tzw. apelem sztokholmskim w 1950 r. odmówiło łącznie 44 duchownych katolickich (ok. 40% ogółu), w tym administrator apostolski ks. dr T. Bensch, pracownicy Kurii Biskupiej w Olsztynie i część księży parafialnych. Jak podaje A. Kopiczko (*Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 1, s. 273, przypis nr 74) – powołując się na materiały Wydziału Propagandy KW PZPR w Olsztynie – w celu przymuszenia i wywarcia presji na księży odmawiających złożenia podpisów, wysyłano do nich liczne delegacje. Oto fragment: „Dopiero, gdy liczne delegacje kobiet z dziećmi zgłosiły się do poszczególnych księży i zażądały jasnego określenia swego stanowiska, gdy imiona niepodpisujących księży wymieniano na wiecach i zebraniach, większość kleru na terenie województwa załamała się i apel podpisała”.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Instytut Pamięci Narodowej Biuro Udośćniania i Archiwizacji Dokumentów w Warszawie

- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie 1954-1990. Wybory do Sejmu 1947-1952. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Departament IV. Akcje bieżące. Wybory i konstytucja [PRL]. Mat[eriały] kleru i S[łużby] B[ezpieczeństwa] dot[yczące] wyborów do Sejmu za lata 1947 [i] 1952, w[edług] województw. Dyskusja kleru nad projektem Konstytucji [PRL] z 1952 r. (mat. operacyjne), Materiały operacyjne dot[yczące] udziału księży w akcji wyborczej 1952. Olsztyn – AIPN BU, sygn. 01283/529/D
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954-1990. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Wybory – Materiały Rady Państwa i Gabinetu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego 1952 – AIPN BU, sygn. 00231/86, t. 91.
- Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Gabinet Ministra BP. WUBP Olsztyn. Materiały dotyczące wyborów 1952 r. – AIPN BU, sygn. 00231/86, t. 104.

Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku.

- Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Olsztynie [1945] 1983-1990. Materiały dotyczące wyborów do Sejmu [w] 1952 r. na terenie woj. olsztyńskiego – AIPN Bi, sygn. 087/170.

Źródła drukowane

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej: 1946, 1950, 1951.

Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej: 1952.

Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu: 1949.

„Monitor Polski” 1952.

Rocznik Statystyczny 1950, Warszawa 1951.

Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1950–1952. Taktyka, strategia, metody, wybór i oprac. A. Dudek, A. Paczkowski, Warszawa 2000.

Instrukcje, wytyczne, okólniki dyrektora Departamentu V dotyczące działań przeciwko Kościołowi katolickiemu w latach 1945–1953, wybór i oprac. A. Dziurok, J. Mirecki, F. Musiał, Kraków–Katowice 2012.

Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945–2000, cz. 1, red. P. Libera, A. Rybicki, S. Łącki, Marki 2003.

Raina Peter, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1. *Lata 1945–1959*, Poznań 1994.

Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski w dokumentach aparatu bezpieczeństwa PRL (1953–1956), wydał i oprac. B. Piec, Warszawa 2001.

Wyszyński Stefan, *Pro memoria*, t. 3: 1953–1956, red. I. Czarczińska, A. Gałka, Warszawa 2018.

Prasa

„Głos Olsztyński” 1952.

„Debata. Miesięcznik regionalny” 2020.

„Słowo Powszechne” 1952.

„Tygodnik Powszechny” 1952.

Opracowania

Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza. t. 1. 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005.

Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza. t. 2. 1956–1975, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006.

Bankowicz Bożena, *Ruch księży-patriotów 1949–1955, czyli „koń trojański” w polskim Kościele katolickim*, w: B. Bankowicz, A. Dudek, *Ze studiów nad dziejami Kościoła i katolicyzmu w PRL*, Kraków 1996.

Bielawny Krzysztof, *Wierni Kościoła rzymskokatolickiego pogranicza polsko-niemieckiego na przykładzie parafii Bieluty w XX w.*, „Studia Elckie” 2011, t. 13.

Brewczyński Sławomir, *Ks. Adalbert (Wojciech) Zink. Rządca diecezji warmińskiej w latach 1951–1953*, Olsztyn 2006.

Brzozowski Janusz, *Na fundamencie męczenników. Misyjne Seminarium Duchowne Księża Werbistów w Pięniężnie 1948–2008*, Pięniężno 2010.

Cor dioecesis. 450 lat Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum” (1565–2015), red. A. Kopiczko, P. Rabczyński, Olsztyn 2015.

Dominiczak Henryk, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990*, Warszawa 2000.

Dudek Antoni, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995.

- Gryz Ryszard, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006.

- Fijałkowska Barbara, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1. 1944–1956, Olsztyn 1999; t. 2. cz. 1. 1956–1963, Olsztyn 2000; t. 2. cz. 2. 1964–1970, Olsztyn 2001.
- Fox Ulrich, *Erzpriester Maximilian Tarnowski Seelsorger im Deutschen Reich und in Volkspolen*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands“ 2012, t. 56.
- Kopiczko Andrzej, *Chrześcijaństwo represjonowane w PRL w latach 1945–1989*, red. J. Myszor, t. 1, Warszawa 2002.
- *Duchowieństwo katolickie w diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 2: Słownik, Olsztyn 2003.
 - *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2: Słownik, Olsztyn 2007.
 - *Duchowieństwo katolickie w diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 1.: *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2009.
 - *Granitowski Józef (1911–1982)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, red. J. Myszor, t. 1, Warszawa 2002.
 - *Hipsz Wacław*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 3, red. J. Myszor, Warszawa 2006.
 - *Jakubassa Leonard Franciszek (1911–1993)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, red. J. Myszor, t. 1, Warszawa 2002.
 - *Jestadt Jan Jakub (1917–1974)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, red. J. Myszor, t. 3, Warszawa 2006.
 - *Kościół i kaplice w Olsztynie*, Olsztyn 2000.
 - *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, Olsztyn 1996.
 - *Masłowski Nikodem*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, red. J. Myszor, t. 1, Warszawa 2002.
 - *Represje wobec duchowieństwa katolickiego w diecezji warmińskiej w okresie stalinowskim (1947–1954)*, „Echa Przeszłości” 2004, t. 5.
 - *Rządca diecezji warmińskiej ks. Wojciech Zink a władze partyjno-państwowe (1951–1953)*. *Zarys problematyki*, „Studia Elbląskie” 2019, t. 20.
 - *Sobieszczyk Stanisław (1913–2001)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, red. J. Myszor, t. 3, Warszawa 2006.
 - *Zink Wojciech (Adalbert) (1902–1969)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, red. J. Myszor, t. 1, Warszawa 2002.
- Korejwo Mariusz Tomasz, *Długie życie Juliusza Malewskiego*: cz. 1, „Debata” 2020, nr 1; cz. 2, „Debata” 2020, nr 2; cz. 3, „Debata” 2020, nr 3; cz. 4, „Debata” 2020, nr 4.
- *Związek Bojowników o Wolność i Demokrację na Warmii i Mazurach w latach 1949–1990*, Olsztyn–Białystok–Warszawa 2017.
- Kropacz-Szydłowska Magdalena, *Od Ekspozytury Polskiego Radia do Radia Olsztyn S.A., Z dziejów olsztyńskiej radiofonii*, Olsztyn 2012.
- Łukaszewicz Bohdan, *Polskie Stronnictwo Ludowe na Warmii i Mazurach w latach 1945–1947*, Olsztyn 1991.
- Mirek Agata, *Ustawa o przejęciu dóbr „martwej ręki” – zamach na życie zakonne w Polsce?*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2003, t. 36, z. 1.
- Nadolny Anastazy, *Słownik biograficzny kapłanów wyświęconych w latach 1921–1945 pracujących w diecezji chełmińskiej*, Pelplin 2021.
- Osekowski Czesław, *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000.
- *Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, Poznań 2000.
- Pietrzykowski Jan, *Działalność salezjanów w diecezji warmińskiej w latach 1946–1992*, w: *Serwus Sanctae Hedvigis Fidelis. Księga dedykowana księdzu Antoniemu Kielbasie SDS*, red. J. Swastek, M. Piela, Wrocław 2011.
- *Salezjanie w Polsce 1945–1989*, Warszawa 2007.
- Piotrowski Mirosław, *Iwanicki Aleksander*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, red. J. Myszor, t. 1, Warszawa 2002.
- Raina Peter, *Kardynał Wyszyński. Losy więzienne*, Warszawa 1993.
- Romanow Zenon, *Polityka władz polskich wobec ludności rodzimej ziem zachodnich i północnych w latach 1945–1960*, Słupsk 1999.
- Rusecki Innocenty M., *Niedrowski Wacław*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, red. J. Myszor, t. 2, Warszawa 2003.
- Siedziako Michał, *Bez wyboru. Głosowania do Sejmu PRL (1952–1989)*, Warszawa 2018.
- Skobelski Robert, *Przebieg ogólnonarodowej dyskusji nad projektem konstytucji PRL w 1952 r. na ziemiach zachodnich i północnych Polski*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2001, t. 3.

- „Kto pragnie Polski silnej i szczęśliwej – głosuje na kandydatów Frontu Narodowego”. Wybory do Sejmu PRL z 26 października 1952 roku, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2016, nr 2 (28).
- Stefaniak Janusz, *Duchowieństwo polskie wobec Apelu Sztokholmskiego z roku 1950*, „Teki Archiwalne” 2000, t. 5 (27).
- Stosunki między państwem a Kościołem rzymskokatolickim w czasach PRL, red. A. Chojnowski, M. Kula, Warszawa 1998.
- Syrwid Robert, „O konieczności i celowości represji świadczy wynik wyborów”. Aparat bezpieczeństwa w „akcji wyborczej” i wyborach do Sejmu PRL I kadencji 26 października 1952 r. na Warmii i Mazurach świetle sprawozdania ppłk. Franciszka Szlachcica szefa Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2021, nr 1.
- „Ponieśmy więc projekt Konstytucji w masę...”. Przebieg i ocena pierwszego etapu „dyskusji” nad projektem Konstytucji PRL (luty-marzec 1952) w świetle materiałów Wydziału Propagandy KW PZPR w Olsztynie, „Polska 1944/45-1989. Studia i materiały” 2015, t. 13.
- Szorc Alojzy, Kopiczko Andrzej, *Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum”. Zarys dziejów*, Olsztyn 1995.
- Śliwińska Barbara Gerarda, *Dzieje Zgromadzenia Sióstr Świętej Katarzyny Dziewicy i Męczennicy w latach 1571–1772*, t. 1, Olsztyn 1998.
- Ślusarczyk Jacek, *Ruch Obrońców Pokoju w latach 1948–1989. Kompedium*, Warszawa 1996.
- Tryniszewski Eugeniusz, Juliusz Malewski (29 marca 1899 – 29 grudnia 1981), „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1987, nr 1.
- Twarze olsztyńskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Olsztynie. *Informator personalny*, red. P. Kardela, Białystok 2007.
- Tyrakowski Marek, *Kontrowersje wokół opodatkowania dochodów kościelnych osób prawnych w latach 1945–1989*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2000, t. 10, z. 2.
- Wilk Hubert, *Kto wyrąbie więcej ode mnie?. Współzawodnictwo pracy robotników w Polsce w latach 1947–1955*, Warszawa 2011.
- Wiśniewski Jan, *Powołanie do istnienia i rozwój Seminarium Duchownego w Diecezji Warmińskiej*, „Studia Elbląskie” 2014, t. 15.
- Wojtkowski Julian, Cyganek Kazimierz, w: *Słownik biograficzny Kapituły Kolegiackiej w Dobrym Mieście*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1999.
- *Jestadł Jan Jakub*, w: *Słownik biograficzny Kapituły Kolegiackiej w Dobrym Mieście*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1999.
- *Kozakiewicz Jan*, w: *Słownik biograficzny Kapituły Kolegiackiej w Dobrym Mieście*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1999.
- *Sznitowski Mieczysław*, w: *Słownik biograficzny Kapituły Kolegiackiej w Dobrym Mieście*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1999.
- Zaćmiński Andrzej, *Kampania wyborcza i wybory do Sejmu PRL I kadencji z 1952 r. Studium totalitarnej elekcji parlamentarnej*, Bydgoszcz 2020.
- Zamiatała Dominik, *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945–1950*, Lublin 2000.
- Zblewski Zdzisław, *Leksykon PRL-u*, Kraków 2000.
- Zieliński Zygmunt, *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003.
- Żaryn Jan, *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997.
- „Księża patrioci” – geneza powstania formacji duchownych katolickich, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 1995, t. 1.

Źródła internetowe

- <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/41280>, dostęp: 12.07. 2022.
- <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/28818>, dostęp: 12.07. 2022.
- <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/57655>, dostęp: 12.07. 2022.
- <http://olsztyn.franciszkanie.net/>, dostęp: 16.07.2022.
- <http://www.seminarium.org.pl/info/>, dostęp: 16.07.2022.
- <https://terezjanki.org/historia-zgromadzenia/>, dostęp: 16.07.2022.
- <http://parafiakarwiny.pl/sp-ks-kanonik-stanislaw-karwowski-1931-2016-rezydent/>, dostęp: 16.07.2022.
- <https://epdz.powiatdzialdowski.pl/ossowski-albin/>, dostęp: 16.07.2022.
- http://genepedia.pl/index.php?title=Zwiniarz_-_Parafia_rz.-kat._pw._%C5%9Bw._Miko%C5%82aja_Biskupa, dostęp: 16.07.2022.
- http://genepedia.pl/index.php?title=Miko%C5%82ajki_-_Parafia_rz.-kat._pw._%C5%9Bw._Jakuba_Aposto%C5%82a, dostęp: 17.07.2022 .
- <https://epdz.powiatdzialdowski.pl/struk-michal/>, dostęp: 16.07.2022.
- http://genepedia.pl/index.php?title=Lipinki_-_Parafia_rz.-kat._pw._%C5%9B%C5%9B._Aposto%C5%82%C3%B3w_Piotra_i_Paw%C5%82a,dostęp: 18.07.2022.

- https://pbc.gda.pl/Content/80220/Nr_05.pdf, dostęp: 18.07.2022.
- http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Brzozie_Lubawskie, dostęp: 18.07.2022.
- http://paraf.webd.pl/joomla/index.php?option=com_content&task=view&id=327&Itemid=97, dostęp: 18.07.2022.
- <https://chojnicznanin.pl/proboszczowie-i-administratorzy-parafii-pw-sciecia-swietego-jana-chrzcziciela-w-chojnicach-po-ii-wojnie-swiatowej/>, dostęp: 18.07.2022.
- <https://epdz.powiatdzialdowski.pl/gorecki-wincenty/>, dostęp: 18.07.2022;
- http://genepedia.pl/index.php?title=Dzia%C5%82dowo_-_Parafia_rz.-kat._pw._%C5%9Bw._Wojciecha_Biskupa_i_M%C4%99czennika, dostęp: 18.07.2022.
- <https://radioolsztyn.pl/historia-radia-olsztyn>, dostęp: 18.07.2022.
- https://msipmo.olsztyn.eu/zck/?gmap=gp4&bbox=7465224.307411765,5961913.83679272,7467210.803051422,5962864.222026825&utm_source=iMapClient&utm_medium=startPanel&utm_campaign=MSIP-MOZCK2016, dostęp: 18.07.2022.
- <https://www.redemptor.pl/redemptorysci/braniewo/>, dostęp: 22.07.2022.